

DOĞUM ÖNCESİ DÖNEM

Doğum öncesi gelişim,, erkek üreme hücresi olan spermin, dişi üreme hücresi olan yumurtayı döllemesi sonucu zigotun oluşması ile başlar. Döllemenin akabinde zigot defalarca bölünüp, farklılaşarak insan yapısına dönüşür. Doğum öncesi dönemde fetüsün sağlıklı gelişim gösterebilmesi bu sürecin sağlıklı geçirilmesine bağlıdır. Doğum öncesi süreç üç döneme ayrılır.

1. Germinal Dönem: Döllenmeyle başlayan ve zigotun uterus duvarına yerleşmesine kadar devam eden iki haftalık süredir.

2. Embriyonel Dönem: Germinal dönemden sonraki 3-8. haftalar arasındaki dönemdir. Bu dönemde embriyonun organ taslakları oluşurken (organogenez), embriyo dışı oluşum olan plasenta, umbilikal kord ve amniyon kesesi gibi diğer oluşumlar da yapılır.

3. Fetal Dönem: Gebeliğin 8. haftasından sonra doğuma kadar geçen süredir. Bu dönemde, doku ve organların olgunlaşma süreci hızlanır. Dönemin sonuna doğru fetüs dış ortamda yaşama kapasitesine ulaşır.

DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM

Doğum öncesi dönemde gelişim üçer aylık zaman periyotlarından oluşan üç trimestire ayrılarak incelenir. Doğum öncesi dönem 3 trimestirden oluşur.

I. Trimestir (I. Dönem)

Bu dönem erkek üreme hücresi olan spermin kadın üreme hücresi olan yumurtayı döllemesi ile başlar. Döllenme sonucu yeni oluşan hücreye zigot adı verilir. Zigot defalarca bölünmeye devam ederek, 16 hücreli morulla'ya dönüşür. Morulla'nın yapısı ve uterusu ulaşması ortalama 3-4 gün sürer. Morulla uterusu ulaştıktan sonra kutuplarında hücreler kümeleşir ve içerisinde sıvı birikir. Bu yapıya blastosit adı verilir. Blastosit, gebelik için kalınlaşmış uterus duvarına yerleşir ve desidua ile üzeri örtülür. Bu duruma yerleşme/yuvalanma/implantasyon adı verilir. Yerleşme bir haftalık sürede tamamlanır. Bu iki haftalık süreç, Germinal Dönem olarak adlandırılır.

I. Trimestirde, gebeliğin ilerleyen döneminde fetüsün ihtiyaçlarını karşılayacak, plasenta, amniyon kesesi, amniyon sıvısı, umbilikal kord gibi embriyo dışı yapılar şekillenir.

Plasenta: Anne ile fetüs arasında metabolik ve hormonal ilişkiyi sağlayan, doğumda 400-600 gr ağırlığında 15-20 cm çapında ve 2.5-3 cm kalınlığında olan geçici organdır.

Amniyon Zarı ve Sıvısı: Döllemeden 7-8 gün sonra oluşmaya başlayan, gebeliğin 2. haftasında embriyonun etrafını saran zara amniyon zarı, zarın içindeki sıvıya da amniyon sıvısı adı verilir.

Göbek Kordonu: Plasenta fetüse göbek kordonuyla bağlanır. Anne ve fetüs arasında bulunan ve ortalama 55 cm uzunluğa, 1-2 cm çapa sahip olan yaşamsal bağıdır.

Gebeliğin ikinci haftasından sonraki üç ila sekiz haftalar arasındaki sürecine Embriyonel Dönem adı verilir. Bu dönemde embriyonun organ taslakları oluşur. Bu dönemde annenin teratojenlere maruz kalması doğumsal anomalilere yol açabilmektedir. Dönem sonunda embriyo 3.5 cm boya, 2 gr ağırlığa ulaşır, insana benzemeye başlar ve kalp atımları doppler ile duyulur.

II. Trimestir (II. Dönem)

Doğum öncesi sürecin ikinci dönemi olup, ikinci üç aylık süreyi ifade eder. Embriyonel dönemin sonundaki 4,5 ve 6. ayları kapsar. Bu dönemde embriyo fetüs adını alır. Fetüs hızla büyüme ve gelişmeye devam eder. Fetüsün anatomik yapısı belirginleşir. Boy ve ağırlığı giderek artar. Hareketleri hissedilir. Dönemin sonunda fetüs yaklaşık 28-30 cm boya, 550-650 gr ağırlığa ulaşır. Akciğerlerde sürfaktan yapımı başlar. Bebek dönemin sonunda doğarsa yaşama şansı olabilir.

III. Trimestir (III. Dönem)

Doğum öncesi sürecin üçüncü dönemi olup, son üç aylık süreyi ifade eder. Fetal dönemin son evresidir. Bu dönemde büyüme ve gelişme hızla devam etmektedir. Bebekte boy ve kilo artışı hızlanır. Vücutta yağ kütlesi artar. Sinir sisteminin vücut kontrolü gelişir. Uyku ve uyanıklık dönemleri görülür. Bebek solunum yapabilir. Kalp atımları hızlanır. Fetüsün ağırlığı 3200 gr ve üzerine, boyu ise 48-52cm'e ulaşır. Dönem itibarıyla bebek yaşama şansına kavuşmuştur. Bu sürecin herhangi bir ayında doğarsa yaşayabilir.

FETAL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Gebelik sürecinde anneye ait veya annenin dışında yer alan bazı durumlar fetal gelişimi etkileyebilmektedir. Doğum öncesi süreçte annenin yaşı, gebelik sayısı, annenin beslenmesi, radyasyon, hormonlar, genetik etmenler, toksemi, kan uyuşmazlığı, annenin gebelikteki madde

bağımlılığı (sigara, alkol, ilaç vb.), gebelik sırasında geçirilen hastalıklar ve diğer zararlı etkenler fetal gelişimi etkileyen faktörler şeklinde sıralanabilir. Bu faktörlerin fetüs üzerinde ortak etkileri;

- İntra uterin gelişme geriliği,
- Erken doğum,
- Düşük,
- Düşük doğum ağırlığı,
- Doğumsal anomaliler,
- Ölü doğum şeklinde sıralanabilir.

FETAL GELİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doğum öncesi süreçte gelişim hızla devam etmektedir. Teknolojik gelişmeler sayesinde doğum öncesi dönemde de gelişimi izlemek mümkündür. Gelişimin izlenmesi ile gebelikte riskli durumlar, erken dönemde belirlenerek kontrol altına alınabilir. Günümüzde Ultrason, Nonstres Test, Kontraksiyon Stres Test, Amniyosentez, Koryonik Villüs Örnekleme, AFP İnceleme, Fetoskopi, Umbilikal Kan Kord Testi gibi yöntemlerle fetal hareketler, doğum öncesi gelişim takip edilmekte ve fetüsün gelişimini olumsuz etkileyen durumlar saptanabilmektedir.

Fetal Hareketlerin Hissedilmesi: Sağlıklı fetüs bir günde 3-10 kez hareket eder. Annelerin fetal hareketleri saymaları gerekir.

Ultrason: Yüksek ses dalgalarının kullanılarak fetüsün görüntülenmesi işlemidir.

Nonstres Test (NST/Kardiyografi): Kardiyografi ile fetüs kalp atım sayısı, fetüs hareketleri ve uterus kasılması ilişkisinin incelenmesi işlemidir.

Kontraksiyon Stres Test/CST: Fetüsün uterus kasılmalarıyla oluşan strese verdiği cevabını değerlendiren testtir.

Amniyosentez: İğne ile karın duvarından girilerek amniyon sıvısının alınması işlemidir.

Alfa-Fetoprotein (AFP) İnceleme: Gebeliğin 12-14. haftalarında anne serumunda Alfa-Fetoprotein değerinin saptanması işlemidir.

Koryonik Villüs Örnekleme (CVS): Ultrason eşliğinde karın duvarından veya vajinal yoldan girilerek plasentadan doku parçası alınma işlemidir.

Fetoskopi: Fetüsten, kan ya da deri örneği alma sırasında, fetüsün direkt olarak gözlemlenmesi işlemidir.

Umbilikal Kan Kord Testi (Kordosentez): Ultrason eşliğinde umbilikal kordtan fetal kan örneği alınması işlemidir.

SİNİR SİSTEMİ ve BEYİN GELİŞİMİ

En önemli yaşamsal sistemlerden biri sinir sistemi ve beyin gelişimidir. Sinir sistemi, sinir hücreleri (nöron) ve sinir liflerinden oluşan karmaşık bir sistemdir. Sinir sistemi vücudun başlıca kontrol ve iletişim sistemidir.

Sinir Sisteminin Fonksiyonları

- Vücut içi olayları kontrol eder. Örneğin; tiroid bezinin uyarılarak hormon salgılanması gibi.
- İstemli hareketlerin planlanması ve kontrolünü sağlar. Örneğin; kendi isteğimizle koşmak gibi.
- Omurilikteki reflekslerin gerçekleştirilmesini sağlar. Örneğin; parlak ışıkta göz bebeğinin küçülmesi ve sıcak bir cisme dokunulduğunda hızla eli çekmek gibi.
- Öğrenme, düşünme ve hafıza gibi fonksiyonların yerine getirilmesini sağlar.
- Organizmanın fizyolojik aktivitelerini düzenler
- Organizmanın çevre ile etkileşimini sağlar.

Sinir Sistemini Oluşturan Hücreler

Nöronlar (Sinir hücreleri)

Sinir sistemini oluşturan hücelere nöron denir. Sinir sistemi milyarlarca sinir hücresinden meydana gelir. Nöronlar sinir sisteminin en küçük temel yapısal ve fonksiyonel birimidir. Basit veya karmaşık her türlü davranış beynin değişik bölgelerinde bulunan nöronların etkinliğiyle gerçekleşir. Her nöron; hücre gövdesi, dendrit ve akson olmak üzere üç temel bölümden meydana gelir. Hücre gövdesinin kısa uzantılarına dendrit, uzunlarına akson denir. Aksonun çevresini saran ve onu koruyan kılıfa miyelin adı verilir. Sinapslar ise nöronlar arasındaki bilgi geçiş noktalarıdır. Nöron gelişimi gebeliğin ilk haftalarında başlar ve 6. ayın sonunda büyük kısmı oluşmuş olur. Doğum sonrasında, 6 yaş civarına kadar sinaps oluşumu hızlanma gösterirken, 14 yaştan sonra azalma gözlenir. Nöronlar fonksiyonlarına göre motor, duyu ve ara nöron olmak üzere üç grupta incelenir.

Motor nöronlar, merkezî sinir sisteminden aldıkları uyarıları (bilgiyi) kas ve salgı bezlerine götürebilen onları faaliyete geçmesini sağlar.

Duyusal nöronlar, organ ve dokulardaki (göz, kulak, deri vs.) reseptörlerden aldığı uyarıları merkezî sinir sistemine taşır.

Ara nöronlar, tüm nöronların %99'unu oluştururlar. Duyusal ve motor nöronların birbirine bağlanmasını ve bilgilerin değerlendirilmesini sağlar.

Glia Hücreleri (Destek Hücreler)

Sinir sistemindeki hücrelerin %90'ını oluşturan destek hücreler; nöronları besler, korur ve izole ederler.

SİNİR SİSTEMİNİN ORGANİZASYONU

Sinir sistemi merkezî sinir sistemi ve çevresel (periferik) sinir sistemi olmak üzere iki bölüme ayrılır. **Merkezî Sinir Sistemi**

Vücudun yönetimini ve denetimini sağlar. Beyin ve omurilikten oluşur.

Beyin (Serebrum)

Merkezî sinir sisteminin en gelişmiş organıdır. Öğrenme, hafıza ve yönetim merkezidir. Sinir sisteminden gelen uyarıları (bilgiyi) alan, algılayan, yorumlayan, uyarılara karşı gerekli tepkiyi kararlaştıran ve yaptıran bilinç merkezidir. Beyin 100 milyar kadar nöron, 900 milyar kadar glia hücresi içerir. Beynin dış yüzeyi "korteks" denen 2-5 mm kalınlığında bir zarla kaplıdır. Beyin korteksi, beyin % 85'lik ağırlığını oluşturan en büyük parçasıdır. Beyin; ön, orta ve arka bölümlerden, sağ ve sol olmak üzere iki hemisfer (yarı küre) ve dört lobdan oluşur.

Beynin Bölümleri

Üç katmanlı beyinde, önce alt beyin, daha sonra orta beyin, en son ise üst (ön) beyin (beyin korteksi) gelişmiştir.

1. Ön beyin: Ön beyin en büyük bölümü olan serebrum, hemisferler ve onların altındaki yerleşik yapılardan (talampus, hipotalamus, limbik sistem) oluşur. Ön beyindeki korteks kısmında görüntü ve sesle ilgili uyarıları algılayan, hafızayı, öğrenmeyi, değerlendirmeyi, semboller, konuşmayı ve hayal kurma gibi faaliyetleri idare eden merkezler vardır. Ön beyin ikinci bileşeni olan ara beyin talampus, hipotalamus ve hipofiz bezinin arka bölgesini içine alır. Talampus ve hipotalamus bölgesi, duyu organlarından ve içten gelen uyarıları bütünleştiren, sinir sistemi ve endokrin sistemin karşılıklı etkileşimini sağlayan merkezlerdir.

- **Limbik sistem:** Çevreden gelen uyarıları beyinde düzenleyerek, çevre ile beden arasındaki

dengeyi kurar. Duygusal beyin olarak adlandırılan limbik sistem duygu deneyimi, duyguların oluşturulması ve ifade edilmesi ile ilgilidir. Uyku-uyanıklık döngüsü, kişilik, agresyon, korku, motivasyon, öğrenme, bellek ve ödül-ceza duygularının kontrolünden sorumlu birçok yapıyı içerir. Beynin öğrenmesinde limbik sistemin önemli bir yeri vardır.

Beynin Hemisferleri (Yarı küreleri)

Korpus kallosum (nasırlı madde veya sert cisim) beynin iki hemisferini birbirine bağlar ve hemisferler arasında bilgi iletişimi ile alışverişini sağlar.

- **Sağ hemisfer:** Görsel şekiller ve imajların (çizgi, grafik, harita) algılanması, sezginin kullanılması, belirsizliklerle ilgilenme, yüz ifadelerinin yorumlanması, sentez, bütüncül düşünme, sanatsal faaliyetler, simgeyi, sözcüğü tanıma ve anlama ile ilgilidir.
- **Sol hemisfer:** Konuşma ve yazma merkezi yer alır. Matematiksel işlevler, yön bulma, harfleri yorumlama, mantıksal sıralama, düşüncelere yapı ve sıra verme, fikirleri sınıflandırma, karar verme, sözel etkinlikleri analiz, planlama ve seri davranışları kontrol etme işlevleri yapılmaktadır.

Beynin her iki hemisferinin aktif kullanılması beyin kapasitesini arttırmaktadır. Örneğin kitap okumak her iki hemisferi dengeli bir şekilde çalıştırırken, televizyon izlemek sağ hemisferi pasif bırakır. Beynin sağlıklı gelişimi için erken çocukluk döneminde her iki hemisferin fonksiyonunu harekete geçirecek ve geliştirecek etkinlikler yaptırılması önemlidir.

Beyin Lobları

Beynin her bir hemisferi 4 loba ayrılır.

- **Frontal Lob (Ön lob-Alın lobu):** Beynin en gelişmiş ve en büyük lobudur. Motor, duyu ve konuşma merkezleri bu lob üzerinde bulunur. Yaratıcılık, düşünme, problem çözme, planlama, karar verme, konsantrasyon gibi işlevlerin merkezidir. Göz ve baş hareketlerini koordine eder. Duyguların, dürtülerin kontrolünü sağlar.
- **Parietal Lob (yan kafa lobu-çeper lob):** Duyu organlarından gelen bilgiyi birleştirir. Hafıza, öğrenme ve mantık gibi merkezlerde burada bulunur. Sağ-sol ayırımı yapmak, okuma-yazma, aritmetik yetenekler, nesnelere yerini, yönünü, şeklini saptama, dil fonksiyonları ve acıyı hissetme, dokunma duygusu ile vücut ısısını düzenleme gibi işlemleri sağlar.
- **Temporal lob (şakak lobu):** İşitme duyusunun alınması ve düzenlenmesi, duyma, bellek, anlamlandırma fonksiyonlarından sorumludur. Koku ve tat merkezleri de bu lobda yer alır.
- **Oksipital Lob (Arka lob-ense lobu):** Temel sorumluluğu görme olup görsel uyarıcılar ve bu bilgilerin yorumlanması bu lobda işlenir. Sağ oksipital lob sol tarafı, sol oksipital lob sağ tarafı görmemizi sağlar.

2. Orta beyin: Ön beyin ve arka beyin arasında yer alır. Görme ve işitme ile ilgili refleks hareketlerin merkezidir. Kas tonusunu sağlayan ve vücudun duruşunu düzenleyen merkezler de burada bulunur. **3.**

Arka beyin: Beyincik, omurilik soğanı ve pons olmak üzere üç kısımda incelenir.

- **Beyincik (Serebellum):** Beynin ikinci büyük parçası olan beyincik vücudun hareket ve denge merkezidir. Motor aktivitelerin sırasını belirler ve vücudun dengesini sağlar.
- **Omurilik Soğanı:** Omurilik ve beyin arasındaki mesajların taşınmasından sorumludur. Hayatsal organların, reflekslerin ve dengenin kontrolünü sağlar
- **Pons:** Korteksten beyinciğe giden hareket ve duyularla ilgili bilgileri içerir. Tat alma, uyku ve solunum ile ilgili merkezleri vardır.

Omurilik

Merkezî sinir sisteminin en önemli parçası olan ve omurga içerisinde yer alan omurilik, omurilik soğanından başlayıp kuyruk sokumuna kadar uzanır. Omurilik, beyine gelen ve beyinden çıkan uyarıların ilgili organ ve yapılara iletilmesini sağlar. Refleks davranışları gerçekleştirir. İnsanlarda doğuştan gelen kalıtsal (şartsız) refleksler ve öğrenme sonucu oluşan koşullu (şartlı) refleksler olmak üzere iki tür refleks vardır. Yenidoğan bir bebeğin memeyi emmesi, göz kırpmaya hareketi, parlak ışıkta göz bebeklerinin küçülmesi veya diz kapağı refleksi kalıtsal refleksler; dans etme, örgü örme ise koşullu reflekslerdir.

Çevresel (Periferik) Sinir Sistemi

Beyin ve omurilik dışında kalan sinir sistemidir. Organlardan merkezî sinir sistemine mesaj getiren, merkezî sinir sisteminden organlara emirleri ileten sinirlerden oluşan bir sistemdir. Beynin kontrolünde olan hareket ve davranışları (resim yapma, şarkı söyleme, koşma gibi) gerçekleştirir ve vücudumuzun istem dışı işlevlerini kontrol eder.

BEYİN GELİŞİMİ

Beyin gelişimi embriyo döneminde başlayarak, hızlı bir şekilde doğum gerçekleşene kadar devam eder. Bu nedenle doğum öncesi sağlıklı gelişim çok önemlidir. Beyin gelişiminin gerçekleştiği basamaklar şunlardır:

- Moleküler düzeyde nöronun oluşumu,
- Nöronların doğru yere gitmeleri (göç),
- Nöronların birbirine bağlanmasını sağlayacak akson ve dendritlerin oluşumu,

- Sinapsların oluşumu,
- Sinapsların geliştirilmesi,
- Nöronların çevresinde destek ve etkili iletişimi sağlayacak dokuların oluşmasıdır.

Hamileliğin ilk 4-7 ayında yaklaşık 200 milyar nöron oluşur. Bu aylarda fetüs dakikada 250.000, saatte 15 milyon nöron üretir. Bebekler 100 milyar sinir hücresine sahip olarak doğarlar. Doğum sonrası ise ilk sekiz ay boyunca nöronlar arasındaki bağ çok hızlı oluşur. 8 aylık bebekte yaklaşık bir trilyon sinaptik bağlantı oluşurken, yetişkinde bu sayı yaklaşık 15.000'e düşmektedir. Kullanılmadığında ortadan kaldırılan bu sinaptik bağlantıların sık kullanılması, beyni güçlendirmek için önemlidir. Beyin gelişimi, gebeliğin 25. ve 28. haftalarından başlayıp iki yaşa kadar sürer. Beyin gelişiminin %75'i doğumdan sonraki dönemde olur. Doğumun ardından üç hafta ile ilk bir yıl içinde en üst düzeyde beyin gelişimi olmaktadır. Nöronların ve glia hücrelerinin büyümesi ve aralarında sinapslar kurulması sonucu beyin ağırlık kazanır. Doğumda yaklaşık 350 gram ve yetişkin beyninin %25'i kadar olan beyin ağırlığı ilk yılın sonunda 900 gr'a ulaşır. İki yaşında beyin ağırlığı, yetişkin beyin ağırlığının %75'i kadardır ve vücut ağırlığının %2'sini oluşturur. Beş yaşında beyin yetişkindeki ağırlığının %90'ına, altı yaşında %95'ine ulaşır. Beynin yaklaşık %78'i su, % 10'u yağ ve % 8'i proteinden oluşur. Beyin hacminde doğum sonrasında en hızlı artış ilk bir yaşta olur. Gri cevher (korteks) hacmi ilk 1 yaşta önemli ölçüde (%106), 2. yaşta biraz daha az (%18) artar. Bunun sonucu olarak bebekler konuşmaktan, hareket etmeye kadar tüm yetişkin yeteneklerinin temellerini yaşamlarının ilk yılında atar. 24. gebelik haftasında başlayan aksonların miyelinle kaplanma işlemi olan miyelinizasyon (yağlanma) yaşamın ilk 2 yılında hızlıdır. Miyelin gelişimi yaşamın ilk altı yılında da devam eder, daha sonra yavaşlayarak yirmili yaşlara kadar sürer. Sağlıklı, yeterli ve dengeli beslenme miyelinizasyon oluşumu için önemli bir etkidir.

Süper-Yoğun bebek beyni

Doğum sonrası ilk 8 aylık dönemde beyinde sinapslar hızla gelişir. İki yaş civarında sinapsların sayısı yetişkin seviyesine, üç yaşında ise yetişkin seviyesinin iki katına ulaşır. Üç yaşındaki çocuğun beyni 1000 trilyon sinaps barındırır. Bu nedenle bebeklerin beyinleri "süper-yoğun" olarak isimlendirilir.

Beyin Gelişiminin Desteklenmesi

Genetik, çevre ve deneyim beynin yapısını ve gelişimini etkilemektedir.

Genetik

Sinir hücrelerinin oluşumunu, temel özelliklerini ve bağlantıların nasıl yapılacağı konusunda temel kuralları belirler.

Çevre

Uyaranlar açısından zengin bir çevre çocuğun hızlı gelişimine ve öğrenmesine katkı sağlar. Çocuk çevresini keşfettikçe, deneyimledikçe, oyun oynadıkça, ebeveynleriyle ve diğer insanlarla bağ kurup ilişkiler geliştirdikçe nöronlar arasındaki bağlantılar oluşmaktadır. Yeterince ilgi görmeyen, ihmal edilen, stresli bir ortamda yetişen çocukların beyin gelişimi olumsuz etkilenir.

Deneyim

Erken yıllarda çocuğun yaşayacağı yoksunluk, beynin gelişimini olumsuz etkileyecektir. Çocuğun anne-babasıyla ve ona bakım veren kişilerle etkileşim kurması, sevgi, ilgi ve şefkat görmesi, onların kokularını alması, görmesi, sağlıklı bir bağlanma süreci yaşaması, aynı zamanda çocuğa dokunmak, konuşmak, şarkı söylemek, kitap okumak nöronları harekete geçirerek beynin hızlı gelişmesini sağlar. Bebeğin sağlıklı beyin gelişimi için hamile kadınların yeterli ve dengeli beslenmeleri, alkol, tütün, uyuşturucu kullanmamaları ve stresten uzak kalmaları oldukça önemlidir.

Plastisite

Doğumdan sonra beyin gelişimini şekillendiren bir süreçtir. Plastisite beynin normal işlevleri olan öğrenme, belleğe kaydetme ve beyin hasarı sonrasında bozulan işlevlerin yeniden kazanılmasında önem taşır. Plastisite sayesinde beynin çeşitli bölgeleri zarar görse bile çocuk yeni becerileri kazanmaya ve öğrenmeye devam edebilmektedir.

ALGININ TANIMI

Algı, duyuşsal bilginin nesnel ve öznel biçimlerde yorumlanması ve anlamlandırılması işlemidir. Duyu organları, çevre hakkında bilgi edinmeyi sağlayan alıcılardır. Algı ile duyuşsal bir süreç oluşturularak, beş duyunun elde ettiği duyma, görme, dokunma, hissetme, tatma, koklama duyuları yoluyla çevreden bilgi elde edilir. Algılamaya olanabilmesi için organların sağlıklı gelişip olgunlaşması, uyarıların yorumlanmasına yardımcı olacak deneyimlerin artması ve algısal öğrenmenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Çocuğun algısal gelişiminde ilk görülen algılar, zamanla öğrenme ve duyuların da gelişmesiyle ayrıntılı algılara dönüşmektedir. Algılama süreci bilişsel yapı, geçmiş yaşantılar, ön bilgiler, güdülenme ve daha birçok içsel etmeden etkilenmektedir.

Algının çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri ise şu şekilde sıralanabilir;

- Algı, anlama ve kavramanın gelişiminde önemli bir temel oluşturur.
- Algılama çocuğun dikkatini yönlendirir, bir noktaya odaklanma sürecini uzatır.
- Algı ile ilgili çalışmalar çocukların duyularını daha etkin kullanmalarına ve çocuğa verilen etkinliğin belli bir düzen içinde yapılabilmesine yardımcı olur.
- Algısal etkinlikler dil ve konuşma yetersizliği olan çocuklar için de etkilidir.
- İşitsel algı, dinleme becerisini artırır.
- Görsel algı, algılananların bellekte toplanmasına yardımcı olur.
- Dokunma algısı çocuğun çevresindekilere dokunarak tanınmasına ve diğer duyuların kullanımı sırasında onlara rehberlik etmesine yardımcı olur.

Algıyı Etkileyen Faktörler

Algıyı dikkat, hazırlayıcı kurulum, güdülenme, öğrenme ve duyuşsal yoksunluk etkileyebilmektedir.

Bunlar şu şekilde açıklanabilir;

Dikkat: Belirli bir anda insanın duyu organları çok fazla sayıda uyarıcıyı almasına rağmen, uyarıcılardan ancak birkaçı belirgin olarak algılanmaktadır.

Hazırlayıcı kurulum: Kişinin birçok uyarı arasında yalnızca bir ya da birkaçını algılayıp onlara tepkide bulunma durumuna "hazırlayıcı kurulum" denmektedir.

Güdülenme: Algı güdülerden etkilenmektedir. İnsanlar bir şey algılayırken görmek istediklerini görürler, duymak istediklerini duyarlar. Görmek ya da duymak istenilen önyargılar güdülenmiştir ve bu da kişinin önyargıya ilişkin pekiştiricileri görmek istemesine yol açmaktadır.

Öğrenme: Yeni bir algılama söz konusu olduğunda geçmiş yaşantıların bellekteki izleriyle yeni algı birleşmekte ve yeni bir anlam kazanmaktadır.

Duyusal yoksunluk: Algı, duyuşsal uyarı alma, bu bilgiyi işleme, çevreye uyum sağlama, anlama ve uygun davranışları sergileme açısından gereklidir. Duyusal yaşantıdaki herhangi bir değişiklik, bozulma, yetersizlik ya da yoksunluk algılamayı ve buna bağlı olarak bilişsel, fiziksel ve duyuşsal becerilerin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Algı türleri

Algı, duyuşsal bilgi alımı, yorumlanması, seçilmesi ve düzenlenmesidir. İnsanlar çevresindeki uyarılara ilişkin bilgileri görerek, duyarak, koklayarak, tadarak ve dokunarak edinmekte; ham haldeki bu bilgilerin çeşitli bilişsel süreçlerle işlenmesi ile algılama işlemi gerçekleştirilmektedir. **Görsel algı:** Görme duyumuzla fark edebildiğimiz uyarılara ilişkin bilgilerin göz aracılığıyla alınarak yorumlanması olarak açıklanmaktadır.

Dokunsal algı: Dokunsal algı, dokunsal ayırt etme ve dokunsal eşleştirme şeklinde incelenir. Dokunsal ayırt etme; nesnelere şekil, boyut, sertlik, yumuşaklık vb. özelliklerinin dokunarak ayırt edilmesidir.

İşitsel algı: İşitsel algılama, işitsel uyarıları tanıma, ayırt etme, daha önceki deneyimlerle ilişkili olarak, bu bilginin işlenip yorumlanmasıdır. İşitsel algı, işitsel ayırt etme, ses kaynağını bulma, işitsel sıralama ve işitsel bellekten oluşur.

Bebek ve çocuklarda algı gelişimi

Algı gelişimi 0-1 yaş bebeklik dönemi ve 3-6 yaş okul öncesi dönemleri olmak üzere iki grupta incelenmektedir:

Bebeklik döneminde algı gelişimi: Bebeklerin algısal yetenekleri incelendiğinde, bebeğin doğumda veya yaşamın ilk haftalarında gözlerini odaklaştırabildiği, hareket eden bir nesneyi kabaca takip edebildiği, temel dört tadı alabildiği, çoğu sesleri duyabildiği, dokunma duyusu ile sıcak ve soğuk, yumuşak ya da sert gibi nesnelere duyarlı olduğu, kokuları fark ederek hoşlanıp hoşlanmadıklarını belli

ettikleri görülmüştür.

Üç-altı yaş döneminde algı gelişimi: Algı gelişiminin temelini oluşturan olgunlaşma ve öğrenme bu dönemde de etkisini sürdürmekte, algı hızlı bir gelişme göstermektedir. Görme işitme ve dokunma, tat ve koku alma duyularının hepsi, gelişim sırasında değişikliklere uğramakta ve üç-altı yaşta algı gelişimi; seçicilik, ayırt etme becerisinin gelişimi, nesne korunumu ve devamlılığı, benmerkezcilikte azalma olmak üzere dört grupta incelenmektedir.

DUYGUNUN TANIMI

En temel anlamıyla duygu; bir olay, kimse ya da nesnenin bireyin iç dünyasında oluşturduğu, uyandırdığı etki, tepki veya izlenimdir. Duygularımızın üç temel görevinden bahsetmek mümkündür. Biyolojik, iletişimsel ve güdüsel. Duygular; biyolojik olarak içten gelen hisler ile dıştan gözlenen hareketler arasında özellikle yüz ifadeleri yardımıyla bağlantı kurmamıza yaramaktadır. Çevredeki olaylarla, bunlara karşı göstermiş olduğumuz tepkiler arasında, aracılık görevini üstlenirler. Duyguları doğru bir şekilde tanıma, onları anlama ve doğru yorumlama, insan ilişkilerinin olumlu ve sağlıklı olarak devam etmesini sağlar. Duygularımızın iletişimsel görevleri ise, duygulara ilişkin ipuçlarını tanımak, anlamak ve yorumlamaktır. Duygularımız, daha sonraları uygun ve doğru tepkiler vermemizi sağlayacak olan bilgilerin öğrenilmesine liderlik ederler.

Çocuklarda Duygusal Gelişim

Çocukların duygusal gelişimi, diğer bütün gelişimlerine eşlik ederek çocuğu yetişkinliğe hazırlar. Bir çocuğun kişisel duygularını yönetebilmesi, başkalarının duygu ve ihtiyaçlarını anlaması ve pozitif ilişkiler kurabilmesi için güçlü bir temel oluşturması gerekir. Sosyal ve duygusal gelişim; çocuğun doğuştan gelen mizacı, kültürel etkiler, çevresindeki model davranışlar, çevresindeki yetişkinlerle ilişkilerindeki güven seviyesi ve sosyal etkileşim fırsatlarına göre değişiklik gösterebilir. Duygular ve anlatımlar davranışın en önemli parçası ve kişiliğin ayırt edici yönünü oluştururlar. Çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren duygu, istek ve düşüncelerini ifade etme çabasıdadırlar. Çocuklar, çoğu kez karşılımları çıkan olayları davranış olarak gösterirler. Çocukluk döneminde geçirilen duygusal gelişim süreçleri bireyin kişiliğinin oluşmasında büyük önem taşır. Çocuk büyüdükçe, duygularını tanıma yeteneği gelişir ve duyguları da giderek düşüncelerinden etkilenmeye başlar.

Duyguların gelişimi çocukların;

- Arkadaşları ile sağlıklı iletişim kurmasını,
- Duygularını sözel olarak ifade edebilmesini ve böylece saldırgan davranışların azalmasını,
- İnsanların ne hissettiklerini ve bir sorunu çözmenin birden fazla yolu olduğunu öğrenmesini,
- Çocuğun arkadaş edinmesini ve arkadaş grubu tarafından kabul görmesini,
- Duygu ve düşüncelerini daha kolay ifade edebilmesini
- Sözsüz iletişimi daha kolay anlamasına ve sözsüz iletişimi kullanmasını,
- Çocuğun duygularını istenmeyen tepkisel davranışlar ile değil sözcüklerle ifade etmesini sağlar.

Çocuklarda Duygusal Gelişim Dönemleri (0-12 Yaş)

İyi ve doğru rol modeller ile uygun bir duygusal ortamda yetişen çocuk, duygusal gelişimini daha çabuk tamamlar. Duygusal gelişim yönünden en önemli evre 0-6 yaş aralığındaki okul öncesi dönemdir. Bu nedenle eğitimin, anaokulu ile desteklenmesi çocuğun gelişimini olumlu yönde etkiler. **Duygusal gelişim (0-2 yaş)**

Bebekler duygularını ve ihtiyaçlarını belirtmek için duygularını kullanırlar. Gülümseyen bebek memnuniyetini belirtirken, aynı zamanda başkalarıyla arasındaki mesafeyi arttırmak veya yakınlaştırmak için de duygularını kullanır. Bir yaşına gelmeden önce bebekte sevinç, öfke, şaşırma, üzüntü, korku, utanma duyguları, iki yaşından itibaren ise küçümseme ve suçluluk duyguları oluşmaya başlar.

Duygusal gelişim (2-4 yaş)

Bu dönemde duygular, çocuğun dil gelişimini de oluşturur. Çocuğun olumlu ve olumsuz tüm duygularını, hoşnutluğunu ya da hoşnutsuzluğunu, gereksinim ve isteklerini dışı vurabilmesi ve bunun çevresi tarafından karşılanması, önem taşır.

Duygusal gelişim (4-6 yaş)

Çocukta bütün duygu çeşitlerinin ortaya çıktığı dönem, okul öncesi dönemdir. Bu dönemde, başka çocuklarla ve yaşlıları ile bir arada olmaktan keyif duyar. Benmerkezcilik daha azalmış olduğu için genellikle grup oyunlarında daha az sorun yaşanır. Okul öncesi eğitim kurumuna devam çocuğun başka çocuklarla iletişimi, oyun gibi gelişimi destekleyici etmenler, çocuğun benlik saygısını yükselterek duygusal gelişime etki eder. Duygusal gelişim (6 – 12 yaş) Arkadaş çevresinin önemli olduğu bir yaş grubudur. Kendisinin farkına varma ve kendini beğenme duygusu hakimdir. İyi-kötü, doğru-yanlış değer yargıları gelişmiştir. 6-12 yaşlarındaki bir çocuk artık kendisine bakabilmek için bir yetişkine bağımlı olmadığını bilir. Kendine has özellikleri ve yeteneklerini keşfetme, kendi kimliğini tanıma ve gerçekleştirme önemindedir. Bu yaşlarda çocuğun dünyası genişlemeye ve sosyal ilişkilerinin niteliği değişmeye başlar. Gelişen soyut düşünce becerileri ile çocuklar bu yaşlarda soyut kavramlar ile ilgili korkular geliştirebilirler; ayrılık, arkadaş ilişkileri, ölüm, reddedilme, okul başarısı, vb.

Çocuklarda duygusal gelişimini destekleme nasıl olmalıdır?

Duygusal yeterlilik gelişimsel bir süreç olsa da çevresel koşullar ve çocuğun hayatındaki yetişkinler (Ebeveynler ve eğitimciler) bu sürecin nasıl şekilleneceğinde önemli rol oynar. Erken çocukluk döneminden itibaren duygularını tanıması, ifade etmesi için rehberlik edilen bir çocuğun duygusal yeterlilik gelişimi daha güçlü olacaktır.

Özetlenecek olursa;

- Çocuğa duyguların nasıl ifade edileceğine ilişkin olumlu rol modeli olmak,
- Çocuklara duyguları ifade etme ve empati yapma becerisi kazandırmak,
- Çocuklara şefkat ve ilgiyle yaklaşmak,
- Çocuklara olumlu düşünme becerilerini öğretmek,
- Olumlu bir dil kullanarak, çocukların da olumlu düşünce, duygu ve davranışlar geliştirmesini sağlamak,
- Kendisi ile ilgili olumlu şeyler düşünmesi için ailesinin ve öğretmenlerinin ona önem verdiğini ve onunla ilgilendiklerini ifade etmek,
- Duyguları hakkında konuşmak, ifade ettiklerini aktif dinlemek,
- Çocuklara iletişim, öfke kontrolü, kişilerarası problem çözme gibi yaşam becerilerini kazandırmak,
- Çocukların kendileri ile ilgili olumlu duygular geliştirmeleri için yetenekli oldukları alanlara yönlendirmek, duygusal gelişimlerini destekleyecektir

FİZİKSEL GELİŞİMİN ÖZELLİKLERİ

Çocuk gelişiminde, gelişimin sürekli, sıralı ve ilerleyici bir özellik göstermesi, fiziksel büyüme ve gelişimde çok belirgin görünse de benzer özellikler sosyal ve psikolojik gelişim için de geçerlidir. Fiziksel gelişimde ilk özellik gelişimin belirli bir yönü olmasıdır. Fiziksel gelişimin olabilmesi için bedenin tüm organ ve dokularının büyümesi, gelişmesi ve olgunlaşmasının devamı önemlidir. Büyüme konusundaki çalışmalar, çocuklarda iki yavaş, iki hızlı olmak üzere dört belirgin büyüme dönemi olduğunu göstermiştir. Doğum öncesi dönem ve doğum sonrasında ilk 6 ayı büyüme hızı çok yüksektir. Daha sonra büyümenin hızı yavaş fakat düzenli izlenir. Ergenlik öncesi 10-13 yaşlar arasında ve ergenlik döneminde “ergenlik fıskırması” denen hızlı bir büyüme dönemi görülür. Çocuklarda intrauterin dönemden epifizlerin kapandığı 18 yaşa kadar süren ve değişen büyüme gelişme sürecinde beslenme, enfeksiyonlar ve çevresel faktörlerden etkilenme durumu söz konusu olabildiğinden çocukların bu değişen durumlardaki erken gelişme geriliklerinin saptanmasında fiziksel ölçümlerle izlenmesi önemlidir. Çocuğun fiziksel büyümesinin takibinde vücut ağırlığı, boyu, baş çevresi, bel çevresi gibi vücut ölçülerinin alınması antropometrik ölçümler olarak geçer. Antropometrik ölçümler, kişilerin birbiriyle karşılaştırılmasında yarar sağlar.

BEBEKLİK VE İLK ÇOCUKLUK DÖNEMİ (0-3 YAŞ) FİZİKSEL GELİŞİM

Bebeklerin doğum sonrası takibinde; vücut ağırlığı, boy uzunluğu, baş çevresi ve göğüs çevresinin ölçümü fiziksel gelişimin en önemli göstergeleridir. Bebekler doğduklarında fizyolojik hipertoni vardır ve ayakları karnına doğru çekilidir. Birinci ayını tamamladığında başını on beş saniye dik tutabilir. Bebek 3 aylık olduğunda gövdesinin üst kısmıyla beraber başını daha uzun süre kaldırabilir. Bunu sıralı bir gelişimle destekli oturma, desteksiz oturma, sıralama, yürüme izler. Buna kaba motor gelişim denir. Gelişimin merkezden dışa doğru olması, çocuğun ilk önce orta hattı kullanmayı başarması daha sonra omuzunu, kollarını, ellerini ve parmaklarını kullanmayı başarmasıdır. Buna ince motor gelişim denir. Burada kas-sinir sisteminin, özellikle beynin gelişip olgunlaşmasının rolü büyüktür. Bebek, 6 aylıkken el-göz koordinasyonu gelişmeye başlamıştır. Orta hat önemlidir. Objeleri istemli yakalayabilir.

Vücut Ağırlığı ve Ağırlık Artış Hızı

Çocuğun fiziksel gelişiminin takibinde, ilk aylarda boydan çok aylık kilo kazanımı daha iyi fikir verir. Miadında doğmuş, normal bebeklerin ağırlığı yaklaşık 3000-3500 gramdır. İlk 6 ay içinde büyüme çok hızlıdır. Bebeklerin 6 aylık olana kadar aylık 600-780 gram kilo kazanması ve 6. ayda doğum ağırlığının iki katına çıkmış olması beklenir. İkinci 6 ayda kilo kazanımı azalır. Bir yaşına kadar doğum ağırlığının üç katına çıkar ve yaklaşık 9.75 kilogram olur.

Boy Uzunluğu ve Boyun Uzama Hızı

Miadında doğmuş normal bebekler yaklaşık 50 cm'dir. İlk 6 ayda aylık 2,5 cm boy uzaması olur. İkinci 6 ayda bunun yarısı kadar boyu uzar. Bebeğin boyu 6 aylıkken 65 cm iken, bir yaşında yaklaşık 74 cm'ye ulaşır. Bir yaşına kadar da doğum boyunun yaklaşık yarısı kadar uzamış olması beklenir. İki yaşından küçük bebeklerde 1 aydan uzun süreli yetersiz büyüme/ağırlık kazanımı büyümede duraklama belirtisidir.

Baş Çevresi ve Baş Çevresinde Artma Hızı

Bebeğin doğumda baş çevresi göğüs çevresinden 2 cm büyüktür. 6 aylıkken eşitlenir. Bir yaşındayken göğüs çevresi baş çevresini geçer. Baş çevresinin 18 aya kadar düzenli izlenmesi beynin gelişmesi açısından önemlidir. Baş çevresindeki artış ilk 8 ayda en yüksek hızda olup, ayda ortalama 1 cm kadardır.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE (3-6 YAŞ) FİZİKSEL GELİŞİM

Okul öncesi dönemde fiziksel büyüme yavaş ve istikrarlı devam eder. Yıllık ortalama 2,3 kg kazanır. Bebeğin kilosu 3 yaşında iken 14,5 kg 4 yaşında iken 16,4 kg ve 5 yaşındayken 18,6 kg'a ulaşır. Boy uzunluğu yıllık 6.75 cm ile 7,5 cm uzar. Genellikle gövdeden çok bacaklarda uzama daha belirgindir. Çocuğun boyunun 3 yaşında ortalama 95,7 cm 4 yaşında 103 cm 5 yaşındayken 109 cm'ye ulaşması beklenir. Fiziksel olarak yüz görüntüsünde çok az farklılık vardır. Beden sistemlerinin çoğu gelişmiştir. Yürüme, koşma gibi motor becerileri artmıştır. Ancak kas gelişimi ve kemik gelişimi devam eder. Bu nedenle uygun egzersiz, postür ve dinlenme ile kas ve kemik gelişiminin desteklenmesi önerilir.

OKUL DÖNEMİNDE (6-12 YAŞ) FİZİKSEL GELİŞİM

Okul çağı döneminde boy ve kilo kazanımı yavaştır. Bu yaşlar arasında boy uzunluğu ortalama yıllık

2,5 ile 5 cm arasında artar, yıllık 3 kg kilo kazanımı olur. Çocuk 6 yaşında 117 cm, 22 kg iken 12 yaşa gelindiğinde 150 cm, 38 kg olur. Kız ve erkek çocuklarında bu yaşlar arasında ölçülerde çok az fark vardır, fiziksel büyüme eşit derecededir. Ancak dönemin sonuna doğru ölçülerde değişiklik başlar ve kızlar erkek çocuklarını geçer. Fiziksel sağlıkları genellikle iyidir. Kalp atım sayısı ve solunum sayısı azalır, kan basıncı artar. Daha olgunlaşmışlardır. Yüzün orantısal görüntüsü değişir. Başın, boya oranı azalmıştır. Bacak uzunluğunun boya oranı artmıştır. Bu nedenle okul çağı çocukları, okul öncesine göre ince uzun daha zarif görünür. Kollar bacaklar uzar. Bu oransal değişiklikler onların tırmanma, bisiklet binme ve benzer aktivitelerde daha aktif olmalarını kolaylaştırır.

ERGENLİK DÖNEMİNDE (12-18 YAŞ) FİZİKSEL GELİŞİM

Ergenlik döneminin başlaması kızlarda, erkek çocuklarına göre yaklaşık 2 yıl daha erken görülür. Telarş (meme dokusunda gelişme) kızlarda pubertenin başlamasının ilk işaretidir. Ortalama telarş yaşı 9,8'dir ve gençlerin %99'unda meme gelişimi 8-13 yaşlar arasında başlar. Meme gelişimi Tanner Sınıflandırması kullanılarak tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Erken meme gelişimi (prematür telarş) meme gelişmesinin sekiz yaşından önce başlamasıdır. Meme gelişiminin 13 yaşına kadar başlamaması ise gecikmiş telarş olarak adlandırılmaktadır. Gecikmiş telarşa gecikmiş puberte eşlik edebilir. Normal puberte kızlarda ortalama 10, erkeklerde 12.5 ile 14.5 yaşında hipotalamus-hipofiz-gonad aksının aktivasyonu ile artan seks steroidlerinin etkisi ile başlar. Pubertenin ilk bulgusu, kızlarda meme dokusunda büyüme, erkeklerde testis volumunde artıştır. Hormonların etkisiyle kızlarda ovülasyon, erkeklerde sperm üretimi başlar. Ergenlikte çok dramatik bir büyüme görülür. Kızlarda 10-14 yaşlar arasında, erkeklerde 12-16 yaşlar arasında büyüme çok hızlıdır. Pubertal değişiklikler ile ses değişir. Kızlarda ses daha incedir, erkeklerde ses kalınlaşır. Erkeklerde kas gelişimi daha fazla iken, kızlarda yağ dokusunda artış görülür.

FİZİKSEL GELİŞİMİN DEĞERLENDİRİLME SIKLIĞI

Çocukluk döneminde doğumdan itibaren çocukların sağlıklı gelişimleri açısından düzenli aralıklarla izlenmesi istenmektedir. Bebeklik döneminde hastaneden çıkmadan önce ilk takibi yapılan bebekler, 3. ve 5. günü yenidoğan polikliniğinde genetik hastalık taraması açısından topuk kanı alınmakta, sarılık durumu kontrol edilmekte, fiziksel takibi yapılmaktadır. Daha sonra 15. günde ve 41. günde aile hekimleri tarafından izlemleri düzenli takip edilmektedir. İzlem sıklığı bebek 6 aylık olana kadar ayda bir, sonraki 6 ayda bir yaşına kadar üç ayda bir fiziksel izlemi yapılmaktadır. Bir-üç yaş arasında altı ayda bir takibi istenmekte, üç- altı yaş arasında yılda bir kez izlemler devam etmektedir. Altı yaşından sonra ergenlik dönemi sonuna kadar yılda bir kez okul taramaları olarak izlemler sürmektedir. Fiziksel gelişimin izlenmesinin amacı çocuklardaki büyüme yetersizliğini erken saptamak ve beslenme sorunlarını (malnutrisyonu) önlemektir.

FİZİKSEL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Fiziksel gelişimi etkileyen faktörler; doğum öncesi faktörler, doğum sırasına ilişkin faktörler ve doğum sonrası faktörler olarak ele alınabilir. Doğum öncesi faktörler içinde anne karnındaki dönem (intrauterin dönem) bebeğin sağlıklı olması için çok önemlidir. Doğum öncesi dönemde annenin yaşı, madde alışkanlığı olması, yetersiz beslenmesi, annede kronik hastalığın varlığı, kan uyuşmazlığı, gebelikte ilaç kullanımı, röntgen ısınlarına maruziyet olması bebeğin sağlıklı olmasını engelleyebilmektedir. Doğum sırasına ilişkin faktörler, zor doğum eylemi, doğum kanalında sıkışması ile fetüse oksijen gitmemesi, makat doğum, doğumda vakum ya da forseps kullanılması ile bebeğin başının basınçla karşılaşması, hastane koşullarında doğumun olmaması gibi olumsuzluklar bazı sağlık sorunlarına neden olabilir. Doğum sonrası dönemde çocuğun gelişimini pek çok faktör etkiler. Ancak çocuğun fiziksel gelişimi üzerinde özellikle hormonlar, geçirilen hastalıklar, beslenme ve aktivite önemli etkiye sahiptir.

MOTOR GELİŞİM

Gelişim, konsepsiyon anında başlayıp hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu nedenle çocuğun gelişiminin tüm yönleri ve basamaklarının bilinmesi, anlaşılması ve öngörülmesi bu sürecin sağlıklı bir şekilde devam edip tamamlanabilmesi için önemlidir. Motor gelişim; bireyin, anne karnından başlayarak yaşam boyu süren, hareket davranışlarında ortaya çıkan değişimleri ifade etmektedir. Motor gelişim, fiziksel büyüme ve merkezi sinir sisteminin gelişimi ile birlikte organizmanın isteğe bağlı hareketlilik kazanmasıdır.

Temel Kavramlar

Çocuk gelişimi alanında motor gelişim ile ilgili literatür incelendiğinde, hareket becerilerinin kas özellikleri (kaba ve ince motor beceriler) ile hareketin fonksiyonel özellikleri (denge, lökomotor, manipülatif becerileri) bakımından ele alındığı dikkati çekmektedir.

- Kaba motor gelişim, vücudun büyük kasları kullanılarak yapılan hareketlerde kontrolün sağlanmasıdır.
- İnce motor gelişim küçük kas gruplarının kontrolü ile el-göz, ayak-göz koordinasyonu gerektiren becerileri ifade eder.
- Denge: “bireyin sahip olduğu bir hareketi veya pozisyonu sürdürme ya da koruyabilme, durumunu devam ettirme” olarak tanımlanabilir.
- Lökomotor beceri: Yer değiştirme becerisidir. Bedeni bir noktadan başka bir noktaya taşımayı amaçlayan hareketlerdir.
- Manipülatif beceriler: bir nesneye güç verme ya da o nesneden güç alma hareketleridir.

Motor Gelişimin İlkeleri

Motor gelişim dönemlerinin, hızlandığı ve yavaşladığı zamanlar vardır ancak motor gelişim doğum öncesinden başlayıp yaşam boyu süren bir süreçtir.

- Kalıtım ve çevre motor gelişimi etkiler.
- Motor gelişim belli bir sırayı takip eder. Bu sıra kolaydan zora, basitten karmaşığa doğrudur.
- Motor gelişim genelden özele bir yol izler. Çocuk önce büyük kaslarını daha sonra küçük kaslarını kullanır.
- Sosyal, duygusal, bilişsel gelişim ve motor gelişim birbirinden soyutlanamaz. Herhangi bir gelişim alanında yaşanan gecikme ya da gerilik diğer gelişim alanlarını da olumsuz etkiler.
- Motor gelişim baştan ayağa doğru ilerler. Çocuk vücut ve ekstremitelerden önce başını kontrol etme becerisini kazanır.
- Motor gelişim merkezden uçlara doğru olur. Bedenin gövdesine en yakın kaslarla başlar ve bedenin dış çevresine doğru ilerler.
- Motor gelişimde bireysel farklılıklar olabilir. Farklı kalıtsal ve çevresel özellikler nedeniyle hiçbir birey, diğerine tam olarak benzemez.

Motor Gelişimi Etkileyen Faktörler

İntrauterin (Doğum Öncesi) Faktörler: Doğum öncesi dönemde annenin sağlık durumu, beslenme özellikleri ve alışkanlıkları ve annenin radyasyona maruz kalması bebeğin intrauterin gelişimini etkiler. Annenin kalp hastalığı, diyabet, hipertansiyon, anemi gibi kronik hastalıkları, kızamıkçık, hepatit B, toksoplazma gibi enfeksiyon hastalıkları bebeğin gelişimini olumsuz yönde etkiler. Anne yaşının çok ileri ya da çok genç olması, annenin sigara, alkol, madde bağımlılığının olması, yoğun stres yaşaması, ilaç kullanımı da bebeğin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kalıtım ve Genetik Faktörler: Çocuğun genetik yapı ve taşıdığı genlerin etkisi büyüme ve gelişme potansiyelini belirler. Motor gelişimin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi için sağlam ve sağlıklı genetik yapıya sahip olması gerekir. Kalıtsal hastalıklar çocukların büyüme ve gelişmelerini olumsuz yönde etkiler.

Doğum ile ilgili faktörler: Gebeliğin erken sonlanması, prematüre doğum, doğum sırasında meydana gelen komplikasyonlar (kanama, hipoksi, kordon dolanması vb.) motor gelişim üzerinde etkilidir.

Beslenme: Temel besin maddelerinden yoksun beslenen çocuklarda büyüme ve gelişme geriliği görülebilir. Aşırı karbonhidratlı yiyeceklerle beslenen çocuklarda obezite ve motor aktivitelerde yavaşlama görülebilir.

Sağlık Durumu: Çocuğun vücut sağlığı büyüme ve gelişmesi üzerinde önemli bir yere sahiptir. Uzun süreli ya da sistemik hastalığı olan çocuk, hastalığın tipine ve tedavisine bağlı olarak tamamen sağlıklı

bir çocuk kadar hızlı büyüyüp gelişemeyebilir.

Cinsiyet: Motor becerilerin kazanılmasına ilişkin çizelgelerde cinsiyet ayrımı yapılmamakta, erkek ve kız çocuklar için beceri edinme yaşları arasında farklılık belirtilmemektedir. Çünkü beceri edinme sırasında veya beceriyi kazanma için ortalama yaşlarda cinsiyet farklılığı görülmemektedir. Ergenlik döneminde erkeklerde kas dokusu daha fazla gelişir ve boy daha fazla uzar.

Hormonlar: İntrauterin dönemde insülin, koriyonik somatomamotropin ve tiroid hormonlarının, çocukluk çağlarında özellikle büyüme hormonu ve tiroid hormonunun, puberte döneminde ise gonadotrop hormon, androjen ve östrojenin büyüme gelişme üzerinde etkili olduğu üzerinde durulmaktadır.

Çevresel faktörler: Kişiler arası ilişkiler, çevresel tehlikeler, görsel ve duyuşal uyaranlar, spor alışkanlığı, iklim, radyasyon motor gelişimi etkileyen çevresel faktörler arasında sayılabilir.

Vücut yapısı: Çocuğun vücut yapısı (fiziği) motor performans kalitesini etkilemektedir.

Eklemler Esnekliği: Eklemlerin hareket genişliği boyunca hareket edebilmesi eklem esnekliği olarak adlandırılır.

Kas Gelişimi ve Kas Gücü: Kas lifleri doğumdan itibaren mevcuttur ancak zaman içerisinde kasların boyunda, kalınlığında ve niteliğinde değişiklikler olmaktadır. Özellikle ergenlik döneminde, boy uzaması ile birlikte kas kütlelerinde de artış görülmekte, buna bağlı olarak ergenlerde kas gücü artmaktadır.

İskelet Yapısı: Motor gelişimi etkileyen en önemli faktörlerden birisi de fiziksel olgunluktur.

Aerobik Kapasite: Egzersiz sırasında enerji için kullanılacak olan oksijeni kaslara verebilme kapasitesidir.

Uyarıcı zenginliği ve yoksulluğu: Araştırmacılar uyaran yoksunluğu ve hareket sınırlamasının normal gelişim üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmektedir.

MOTOR GELİŞİMİN KURAMLARI

Kuram, sistematik gözlemler sonucunda elde edilen kanıtlar ile desteklenen, davranışların nedenini açıklayan; yeni bilimsel araştırmalar için sorular oluşturma potansiyeline sahip ve değiştirilebilen önermelerdir. Motor gelişim kuramları, çocuğun motor davranışlarının daha net anlaşılmasını, bu davranışların altında yatan gelişimsel aşamalar hakkında bilgi ve farkındalık kazanılmasını sağlamaktadır. En çok kabul gören motor gelişim kuramları şunlardır:

- Arnold Gesell'in Olgunlaşma Kuramı
- Esther Thelen'nin Dinamik Sistemler Kuramı
- David L. Gallahue'nun Kum Saati Kuramı

Olgunlaşma Kuramı

İnsan davranışının motor ve fiziksel özelliklerini açıklayan Gesell'in olgunlaşma teorisine göre, gelişim olgunlaşma ile birlikte belli bir sıraya göre olmaktadır. Teoriye göre insan davranışını etkileyen en önemli değişken sinir sisteminin olgunlaşmasıdır. Gelişimde öğrenmenin etkisi çok azdır. Gesell genetik özellikler ve çevre unsurunun büyüme ve gelişmeyi etkileyen iki önemli güç olduğunu, gelişimin içten dışa, baştan ayağa doğru ilerlediğini savunmaktadır. Çevresinin ürünü olan çocuğun gelişimi genlerin etkisiyle yönlenebilmektedir ve bu süreç Gesell tarafından olgunlaşma olarak tanımlanmaktadır.

Dinamik Sistemler Kuramı

Esther Thelen tarafından geliştirilen "Dinamik Sistemler Teorisi", motor davranışlarda algılama ve eylemin birleşimi üzerine odaklanmıştır. Thelen' in teorisine göre, motor beceriler bireyin hareket kabiliyeti, sinir sisteminin gelişimi, fiziksel özellikleri, destekleyici çevre gibi çeşitli etkenlerin sonucu gelişmektedir. Bu teoriye göre motor gelişim sadece genetik faktörlerden etkilenmemektedir.

Kum Saati Kuramı

Gallahue motor gelişim için doğum öncesi dönemden başlayarak çocukluk dönemi boyunca süren ve ardı sıra gelen dört bölümden oluşan bir kuram ortaya koymuştur. Bu gelişimsel modelin her bölümü kendi içinde çeşitli aşamalardan oluşmuştur. Gallahue motor gelişim kuramını genişleterek motor gelişim dönemlerini aynı şekilde bırakıp Piramit Modeli yerine "Kum Saati Modelini" ortaya çıkartmıştır. "Kum Saati Modeli", motor gelişim sürecini anlamak için kum saatinin sembol olarak kullanıldığı bir kuramdır. Modelin anlaşılabilmesi için bir kum saatinin göz önünde canlandırılması gereklidir. Kum saatinin içerisinde yaşam maddesi ile doldurulması gerekmektedir. Bu yaşam maddesi "kum"dur. Kum, saatin içerisine birisi "kalıtım", birisi "çevre" olarak isimlendirilmiş iki ayrı şişeden girmektedir. Kalıtım şişesi tek kapaklıdır. Kalıtım şişesinin içindeki kum miktarı sabit olup, genetik düzenin başlangıcında belirlenmiştir. Bununla birlikte çevre şişesinin kapağı yoktur bu nedenle hem şişeye hem de kum saatine dışarıdan kum eklenebilir. Kum, her iki şişeden kum saatine girdiği için her ikisi de birbirini etkileyebilir. Her iki şişeden de kum saatine kum girdiği için aslında yaşam maddesi hem kalıtım hem de çevrenin bir ürünüdür. Yaşam maddesi doldukça motor gelişim zamanla yukarı doğru gelişir. Kum saati bir noktadan sonra ters döner. Bu durumun zamanlaması fiziksel ve mekanik faktörlerden ziyade sosyal ve kültürel faktörler ile belirlenir, bu nedenle zamanlaması bireyler arasında farklılık gösterir. Birçok birey için kum saati ters çevrilir ve kum yirmili yaşların ilk yıllarında ve ikinci on yıl boyunca boşalmaya başlar. Zaman, çocukluk ve ergenlik dönemi boyunca uzmanlaşmış

becerileri korumayı ve yeni hareket becerileri ile uğraşma olanağını sınırlar. Ters dönmüş kum saatinde kumlar kalıtım ve yaşam tarzı adı verilen iki farklı filtreden geçerek tekrar dökülürler. Şekil 5.3'te ters dönmüş üç ayaklı kum saati kuramı görülmektedir. Kalıtım filtresine çok fazla müdahale etme şansımız yoktur. Örneğin, birey kalıtsal olarak kanseri hipertansiyon gibi bazı hastalıklara eğilimli olabilir. Bu durumda, kalıtsal filtreden kum ya hızlı ya da yavaş bir şekilde akabilir. Kalıtsal filtreden akan kum geri alınamaz ama kum kişinin yaşam stili ile ilgili ikinci bir filtreden daha geçer. Yaşam stili filtresini belirleyen bu özellikler tamamen kişinin kendi kontrolü altında olan faktörlerdir. Dolayısıyla kumun bu filtreden dökülme hızı kişinin bu özelliklere ne kadar özen gösterdiğine bağlıdır.

Gelişim Dağı Modeli

Motor gelişim, dağın coğrafi oluşumunu temel alan bir metafordur. Bu modelde motor gelişimin, tıpkı bir dağın zirvesine çıkmak gibi uzun bir süreç olduğu ifade edilmiştir. Motor gelişim dağı modeline göre motor gelişim dağının zirvesine çıkmak, öğrenmesi uzun yıllar süren, sıralı, birikimli bir süreçtir.

MOTOR GELİŞİM DÖNEMLERİ

Motor gelişim, anne karnında başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Motor gelişimin aşamalarının bilinmesi, anormal gelişim gösteren çocukların erken dönemde tespit edilmesi açısından önemlidir. Gallahue (1982), motor gelişimi açıkladığı modelinde motor gelişimin birbiri üzerine sıralanan dönemlerden oluştuğunu belirtmiştir. Bireyin motor hareketlerinde ortaya çıkan değişiklikler, motor gelişimin bir sonucudur. Bireysel, fiziksel, çevresel farklılıklar olsa da Gallahue'nun "Üç Ayaklı Kum Saati Modeli"ne göre motor gelişim; refleksif hareketler, ilkel hareketler, temel hareketler ve uzmanlaşmış hareketler olmak üzere dört ana dönemden oluşmaktadır.

Refleksif hareketler dönemi (0-1 Yaş)

Refleksif hareketler dönemi, intrauterin hayatta başlayıp doğumdan sonraki ilk bir yılı kapsamaktadır. Refleksler subkortikal, omurilik ve orta beyin merkezleri ile bağlantılıdır. Refleksif hareketler bebeğin ilk bilgi edinme ve ilk tepki kaynaklarıdır. Bir refleks, bir uyaran türüne özel otomatik bir tepki oluşturur. Yenidoğan döneminde görülen reflekslerin pek çoğu zaman içerisinde kaybolur ya da istemli hareketle bütünleşir. Bebeklerin refleks hareketleri, merkezi sinir sisteminin bütünlüğünün değerlendirilmesinde etkili kullanılır.

Birincil (İlkel) refleksler: Bebeğin hayatta kalabilmesi için gerekli olan, beslenme ve barınma gereksinimlerini karşılamasına yardımcı olan reflekslerdir. Moro, asimetrik tonik boyun, arama, emme, kavrama ve babinski refleksleri bu grupta yer almaktadır.

Duruşa ilişkin refleksler: istem dışı olup bazıları ise adım atma, emekleme, yüzme, çekme, boynu ve vücudu çevirme, paraşüt ve yerleştirme refleksleri bu gruptadır. Motor gelişimin refleksif hareketler dönemi bilgi kodlama ve bilgi çözme evresi olmak üzere birbirini izleyen iki evreye ayrılmaktadır.

Bilgi kodlama evresi (Anne karnından dört aya kadar): Birinci evre olarak da bilinen bilgi kodlama (toplama) evresi doğum öncesi dönemden başlayarak, doğum sonrası dört ayın sonuna kadar sürer. İstem dışı hareketler ile karakterize olan bu evrede motor korteks çok iyi gelişmemiştir. Alt beyin merkezleri, uyarılara karşı istemsiz tepki oluşturmaktadır. Refleks hareketler bebeğin beslenme, korunma ve bilgi toplamasında temel araçlardır.

Bilgi çözme evresi (4-12 ay): Süt çocukluğu döneminin dördüncü ayında başlayan bu evrede üst beyin merkezi gelişmeye başlamıştır, buna bağlı olarak refleksler giderek kaybolmuştur. Reflekslerin yerini korteksin yönettiği istemli iskelet sistemi hareketleri almıştır. Duyusal motor aktiviteler yerini algısal motor aktivitelerle bırakmıştır.

İlkel Hareketler Dönemi (0-2 Yaş)

İstemli hareketlerin temeli ilkel hareket evresi olup, doğum ile iki yaş arasındaki süreyi kapsamaktadır. İlkel hareketlerin sırası her birey için aynıdır ancak kalıtım ve çevre gibi değişkenler ortaya çıkma hızlarını değiştirir. Çocuklar bu dönemde dengeleme, manipülatif ve lokomotor hareket becerilerini edinirler. Bebeğin yerçekimine karşı bedenini dik tutabilmek için kas ve kemik sistemi üzerinde kontrol sağlamasına dengeleme denir. Bebek önce baş ve boyun kontrolünü, daha sonra gövdenin ve en sonunda da bacakların kontrolünü sağlar. Baş kontrolü, dönme, oturma, ayakta durma önemli dengeleme hareketleridir. Manipülatif beceriler, bir nesnenin kullanımını içeren hareketlerdir. Nesne kullanarak gelişen bu becerilerin ortaya çıkması uzun ve sıralı gelişim aşamaları gerektirir. Uzanma, yakalama ve bırakma temel manipülatif becerilerdendir. Locomotor beceriler; vücudu bir yerden bir yere hareket ettirme, yer değiştirme hareketleridir. İlkel hareketler dönemi, "Refleksleri Baskılama" ve "İlk kontrol" olmak üzere iki evreye ayrılmaktadır.

- **Refleksleri Baskılama Evresi (Doğumdan Bir Yaşına Kadar):** Doğumdan bir yaşına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu dönemde isminden de anlaşılacağı gibi refleksler baskılanmaktadır. Bebeğin kronolojik yaşının ilerlemesi ile birlikte korteks gelişmeye başlar, kısıtlayıcı çevresel etkenler azalır ve refleksler giderek azalır ve kaybolmaya başlar. Refleksler yerini istemli hareket davranışlarına bırakır.
- **İlk Kontrol Evresi (1-2 Yaş):** İlk kontrol evresi yaşamın 12-24 aylık dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde kazanılan hareketler, bireyin yaşamı süresinde kazanacağı hareketlerin temelini oluşturmaktadır ve bir önceki döneme göre daha kontrollüdür. Sensori-motor gelişim algısal ve motor bilgileri anlamlı bir şekilde bütünleştirmeyi sağlar, bu nedenle ilkel hareket yeteneklerinde hızlı bir artış görülür.

Temel Hareketler Dönemi (2-7 Yaş)

Yaşamın ikinci yılından, yedi yaşına kadar olan devrede temel beceriler kazanılmaktadır. Hareketler bir önceki döneme göre kontrollü ve akıcıdır. Temel hareketlerin gelişimi başlangıç, ilk evre ve olgunlaşma evresi olmak üzere birbiri ardına gerçekleşen üç evreden oluşmaktadır.

Başlangıç evresi (2-3 Yaş): Temel hareketler döneminin ilk evresi iki-üç yaşlar arasını kapsamakta olup, çocuğun temel bir beceriyi yapmasındaki ilk amaçlı çabayı içermektedir. Hareket eksik, düzgün olmayan, atlanılan, farklı şekilde sıralanan parçalardan oluşmaktadır. Bedenin abartılı, kısıtlanmış şekilde kullanımı söz konusudur, hareketler ve koordinasyonda yetersizlik gözlenir.

İlk evre (4-5 Yaş): Bu evre dört-beş yaşlar arasında görülen, büyük motor beceri ve temel hareket becerilerinin ritmik koordinasyonunu içeren bir geçiş evresidir. Becerilerde koordinasyon sağlanmış olsa bile hareket şemaları hala abartılı ya da sınırlı olabilir.

Olgunluk evresi (5-7 Yaş): Mekanik olarak koordine, kontrollü hareketlerin görüldüğü bu evre beş-yedi yaşlar arasını kapsamaktadır.

Özelleşmiş (Sporla İlgili) Hareketler Dönemi (7-14 Yaş ve Üstü)

Temel hareketler döneminden sonra gelen bu dönem yedi yaşında başlar ve tüm yaşam boyu sürer. Bu dönemde yeni beceriler kazanılmasından ziyade kazanılmış olan becerilerin daha düzgün, akıcı, profesyonel yapılması beklenir. Kazanılan hareket günlük yaşam aktiviteleri, eğlence ve spor etkinliklerinde bir araçtır. Özelleşmiş hareketler dönemi geçiş, uygulama ve yaşam boyu uygulama olmak üzere üç evreden oluşmaktadır.

Geçiş Evresi (7-10 Yaş): Geçiş evresi yaşamın 7-10 yaşları arasını kapsamakta olup bu evrede çocuk temel hareket döneminde kazanmış olduğu becerileri daha doğru ve kontrollü bir şekilde eğlence ve sportif faaliyetlerde kullanmaya başlar.

Uygulama Evresi (11-13 Yaş): Bu evre 11-13 yaş arasını kapsamakta olup, olumlu değişimlerin yaşandığı evredir. Çocuk yeteneklerinin ve sınırlılıklarının farkına varır.

Yaşam Boyu Uygulama Evresi (14 Yaş ve Üstü): Bu evrenin en önemli özelliği, bireyin kazanmış olduğu becerileri yaşam boyu uygulaması ve yetişkinlik boyunca da bu becerilerin devam etmesidir. Yaşam boyu uygulama evresi, motor gelişim sürecinin en üst sınırını temsil etmektedir.

KABA MOTOR VE İNCE MOTOR GELİŞİM

Motor gelişim büyük kas (kaba) gelişimi ve küçük kas (ince) gelişimi olmak üzere iki ana kategoride incelenmektedir. Motor beceriler baş, gövde, kol, bacak hareketlerini kapsayan büyük kas becerilerini ve vücudun genel hareketleriyle dengesini kapsamaktadır. Motor gelişimde ilk hareketler bedenini tamamını kapsayacak şekilde olur. Gelişim ilkelerine uygun şekilde kasların gelişimi başa en yakın kasları ile başlayarak ayağı doğru ilerler. Küçük kas motor beceriler kollar, eller ve parmaklardaki küçük kasları koordine etme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Dikkat çekici gelişim okul öncesi dönemde ortaya çıkmaktadır Büyük kas beceriler geniş kas hareketleri gerektirirken küçük kas becerileri tamamen küçük kas hareketleri içermektedir küçük kas motor gelişim manipülatif beceriler olarak eli ve ayağı kullanma ve nesne kontrolü gerektiren becerileri kapsamaktadır.

ÇOCUKLARDA MOTOR BECERİLERİN DESTEKLENMESİ

Motor beceriler çocuklara hayatın genelinde ve özellikle de çoğu okul aktivitesinin gerçekleştirilmesinde yardımcı olur. Bu nedenle ince ve kaba motor gelişimi destekleyici aktiviteler yapmak önemlidir

DİL GELİŞİMİ

Dil gelişimi kelimelerin, sayıların, sembollerin kazanılması, saklanması ve dilin kurallarına uygun olarak kullanılmasını içeren bir süreçtir. Dil gelişimi, doğumdan sonra başlar yaşam boyu devam eder. Dil gelişiminin en önemli özelliği, ilk dönemlerin evrensel oluşudur. İlk yıllardaki bu evrensellik, 18-32 aydan sonra yok olur. Dilin bir başka özelliği de dil ve kritik yaş ilişkisidir. Dünyadaki bütün çocuklar, kendi dillerini 2-5 yaşları arasında öğrenirler. Dil gelişiminin ölçülebilir yönlerinden biri alıcı dil, diğeri de ifade edici dil özelliğidir. Dil kazanımı ve ifade edici dil gelişimi, bireyin gelişim süreci ve yaşam döngüsü içinde kendiliğinden gerçekleşir. Özel bir eğitim gerektirmez. Çocuklar, erken çocukluk dönemde ana dillerini, dile maruz kalarak ve onu tekrarlayarak öğrenir.

DİLİN TANIMI VE ÖNEMİ

Dil; insanların duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarmak için kelime ya da işaretlerden yararlanarak yapılan bir bildirme aracıdır. Dil insanların birbirlerine bilgi, istek, düşünce ve duygularını iletmede kullandıkları önemli bir iletişim aracıdır. Bunun yanında fikirlerin örgütlenmesi, yeni düşünce ve diğer bilişsel süreçlerde de dilin rolü büyüktür. Toplumların millet olarak bağdaşabilmesinin en önemli göstergesi dil ögesidir.

DİLİN BİLEŞENLERİ

Dil, ses, anlam, genel yapı ve günlük kullanımla ilgili birçok alt sistemden oluşur. İletişimi sağlayan en büyük araç olan dilin gelişimine ilişkin birtakım kavramlar söz konusudur. Bu kavramlar ses, sıra ve anlam sistemlerinden oluşan dil gelişim sürecinin anlaşılması noktasında büyük önem taşır. Dil biçim, içerik ve kullanım şeklinde üç temel bileşene ayrılmaktadır.

Ses Bilgisi (Fonoloji) Ses bilgisi, insan dilinin seslerinin nasıl meydana getirildiğini, ne gibi niteliklerinin olduğunu, ses dalgalarıyla nasıl aktarılarak dinleyene ulaştırıldığını, dinleyenin bu sesleri almasını, dilin ve iletişimin ses yönünü inceleyen bilimdir. Ses bilgisi (fonoloji), bir dildeki konuşma seslerinin dizisel ve dizimsel ilişkilerini belirleyen kuralları içerir. Dillerde pek çok konuşma sesi vardır. Her dilin kendine özgü ses sistemleri vardır. Aynı ses birimin anlam farkı yaratmayan ancak aksan farkı yaratan değişik söyleniş biçimlerine “alafon” adı verilmektedir. Bir çocuk dil öğrenirken, o dildeki ses birimlerin neler olduğunu, her ses birimin alafonlarını ve ses birimlerin yan yana gelişlerini, dizilişlerini ilgilendiren kuralları öğrenir.

Biçim Bilgisi (Morfoloji) Sayılara, zamana, duruma, kişiye, toplumsal cinsiyete, etken ya da edilgen çatıya ve başka anlamlara işaret eden dil bilimsel belirleyicilerin kullanımına biçim bilgisi (morfoloji/yapı bilgisi) adı verilir. Biçimbirim (morfem), bağımlı ve bağımsız biçimbirim olarak 2'ye ayrılır. Bağımsız biçimbirimler kök halinde bile anlamı olan, bağımsız biçimbirimler kök halindeki sözcüklere eklenebilen birimlerdir.

Söz Dizimi (Sentaks) Söz dizimi tümce, yan tümce ve sözcük öbeklerini oluşturan sözcüklerin belli bir düzene göre sıralanışı ile değişik anlamlı tümceler yaratabilmeyi sağlayan kurallar dizisidir.

Anlam Bilgisi (Semantik) Anlam bilgisi, konuşanın cümleleri anlamak zorunda olduğu ve onları kişinin kendi dağarcığı ile ilişkilendirdiği bilgidir. Anlam bilgisi, nesnelere semboller arasında nasıl bir ilişki kurulduğunu ifade etmektedir.

Kullanım Bilgisi (Pragmatik) Kullanım bilgisi anlamlı bir iletişim kurabilme, bir olayı betimleyebilme, bir şeyi açıklayabilme yeteneği anlamına gelmektedir. Ancak sözcüklerin doğru kullanımını bilmek yeterli değildir, bu bilgileri belirli durumlara uygulayabilme gerekmektedir.

DİL GELİŞİM KURAMLARI

Herhangi bir kültürde dile ait onlarca sembol, sembollerden binlerce kelime, kelimelerden milyonlarca cümle ve anlam bulunmaktadır. Buna göre “O kültürde doğan bir birey, dile ait kazanımları nasıl gerçekleştirmektedir?” sorusunun yanıtını dil bilimciler farklı kuramsal bakış açıları ile açıklamaya çalışmışlardır.

Davranışçı Kuram

Davranışçı Kuram’ın önde gelen ismi psikolog Burrhus Frederic Skinner (1957)’dir. Davranışçı Kuram denildiğinde, klasik koşullanma ve edimsel koşullanma akıllara gelmektedir. Bu kurama göre dil, “Şartlı (Operant) koşullanma” olarak adlandırılan bir süreç ile öğrenilen davranışlardır. Şartlı koşullanma; davranışın, bu davranışı takip eden ve üzerinde etkisi olan başka davranışlar sonucu istenilerek değiştirilmesidir. Davranışın tekrarı olasılığını arttıran olaylara “ödül”, davranışın tekrarı olasılığını azaltan olaylara da “ceza” denilmektedir. Eğer çocuğun tepkisi ödüllendiriliyor ve

pekiştiriliyorsa davranışa dönüşmektedir. Edimsel koşullanmaya göre, dil ile çocuğun diğer davranışları arasında hiç fark görülmez.

Doğuşancı Kuram (Psikolinguistik)

Noam Chomsky doğuşancı kuramın bilinen en önemli savunucusudur. Bu kurama göre dil evrenseldir. Kuramın temelini, bir çocuğun dil edinmek için ihtiyaç duyduğu etmenlerin büyük oranda doğuştan itibaren organizma içerisinde var olduğu düşüncesi oluşturmaktadır.

Bilişsel Kuram

Bu kuramda dil, bilişsel gelişimle ilişkili bir beceri olarak görülmektedir. Bilişsel kuramın öncüsü olarak kabul edilen Piaget'e göre bilişsel gelişim ancak belirli bir aşamaya geldiğinde dil edinimi gerçekleşebilir. Dil ediniminin temelini bilişsel gelişim oluşturmaktadır. Dil ediniminin hızı, bilişsel gelişimin ilerlemesine bağlı olarak değişmektedir. Bu yaklaşım dil gelişimi, bilişsel beceriler ve zekâ gelişimi arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Pragmatik Kuram (Sosyolinguistik)

Dilin sosyal etkileşim içinde öğrenildiğini savunan bu görüşü, Morris (1938) ortaya atmıştır. Morris'e göre; dil, sentaks, semantik ve pragmatik olmak üzere birbiriyle etkileşim halinde üç boyuttan oluşmaktadır. Bu görüşe göre dil öğrenme nedeninin; çocukların sosyalleşebilmek ve sosyal yaşamda kabul görebilmek olduğu varsayılmaktadır. Bu tür sosyal etkileşim içinde çocuklar, sosyal gereksinimleri karşılamak, düşünce ve duygularını karşı tarafa aktarmak ve karşı tarafı etki altında bırakmak çabasıdadır. Çocuk, bu sosyal bağlam içerisinde kurduğu iletişim aracılığıyla dili nasıl ve ne şekilde kullanacağını öğrenir.

Etkileşimci Kuram

Etkileşimci kurama göre dil gelişiminde çevre, biyolojik özellikler ve toplumsal özellikler eşgüdümlü olarak işler. Temsilcileri A. Bandura, N. Miller ve J. Dollard'tır. Bu görüşün temelinde, bebeklerin konuşmaya, öğrenmeye hazır olarak doğdukları ve onlara konuşmanın çevre tarafından öğretildiği görüşü vardır. Bu yaklaşımda dil içerik, biçim ve kullanım olmak üzere üç boyutlu bir sistem olarak tanımlanır. İçerik, dilin ne olduğudur. Biçim, dilin nasıl olduğudur. Kullanım ise sözcüklerin cümle içinde kazandıkları anlamdır.

DİL GELİŞİM DÖNEMLERİ

Çocukta dilin gelişimi, düşüncenin gelişimine paraleldir. Dil gelişimi için öğrenme gerekli olmakla birlikte, olgunlaşma da şarttır. Bu bakımdan dil gelişimi süreç içerisinde ortaya çıkar. Çocukların dil gelişimleri temel olarak "konuşma öncesi dönem" ve "konuşma dönemi" şeklinde iki temel kategori altında incelenebilir.

Konuşma Öncesi Dönem (0-12 Ay)

Konuşma öncesi dönem, doğumdan sonra başlıyor ve ilk anlamlı kelimelerin kullanılmaya başlandığı 1 yaş civarına kadarki dönemi kapsamaktadır. Bu dönem, yenidoğan, gıgıldama, mırıldanma, mırıldanmanın tekrarı ve başkalarının seslerini taklit olmak üzere beş ayrı evreden oluşmaktadır.

Yenidoğan (refleksif) dönemi (0-2 ay)

Ağlama dil gelişiminin ilk basamağını teşkil eder. Bu nedenle ağlama bir iletişim aracı niteliğindedir. Bu dönem içerisinde farklılaşmamış ve farklılaşmış ağlamalar gözlenir. Farklılaşmamış ağlamalar refleksiftir ve birinci ayda kaybolur. Ancak daha sonra açlık ve rahatsızlığa bağlı ağlamalar görülürken, bebek başkalarının çıkardığı seslere tepki gösterir. Anne, bebeğin ses farklılığına göre ağlamasının nedenini belirleyebilir.

Gıgıldama (agulama) dönemi (2-4 ay)

Bebekler iki aylık olduğunda, ihtiyaçlarını belli etmek için ağlamadan farklı sesler çıkarmaya başlarlar. Gülücükleri artar, agulama olarak da isimlendirilen gıgılamaya başlarlar. Bebekler çıkardıkları bu anlamsız sesler ile çevresinde duyduğu sesleri taklit etmeye başlar ve sürekli olarak tekrar ederler. Bu sesler evrenselidir ve bu seslerin üretiminde bir bilinç yoktur. Bu seslerin bir kısmı rahatsızlık durumunu ifade ederken, bazıları memnuniyeti ifade etmektedir. Bu sesler çoğunlukla ünlü seslerin (a, u, o) uzatılması şeklindedir. Ardından bu seslere "h, k, g, t" gibi yumuşak damak sesleri eklenerek "oooo" ya da "aaah" gibi sesler çıkarılır ve bu seslere eğilimin doğuştan geldiği varsayılır.

Mırıldanma(babbling) dönemi (4-6 ay)

Bebek bu aylarda, tek heceler üretmeye başlar. Artık ses mekanizması üzerinde daha kontrollüdür. Bebek bu dönemde ses oyunları oynar. "ma-ma-ma" ve "ba-ba-ba" gibi sesler çıkarırken, konuşan kişiyi gözleriyle arar. Bebek ismi söylendiğinde sesin geldiği yöne bakar.

Mırıldanmanın tekrarı dönemi (6-9 ay)

İlk yılın ikinci yarısından itibaren görülen tekrarlayan mırıldanmalara, ses oyunlarının tekrarı dönemi denir. Bu dönemde bebek ses üretirken bunları işitme ile bütünler ve sürekli tekrarlar. Bu dönemde bebeğin ağız hareketleri çeşitlenir ve ses oyunlarında ritim kullanmaya başlar. Bebeklerin ağız hareketlerinde çeşitliliğin görüldüğü bu dönemde, çıkarmış olduğu sesler hece tekrarını oluşturur. Kendi çıkardığı seslere ilgi duyan bebek, bu sesleri tekrar ederek çıkarmaya devam eder. Sessiz harflerin yanına sesli harfleri ekleyerek sık tekrarlar yapmaya çalışır. Ünlü ve ünsüz sesleri birleştirir. En sık rastlananları ma- ma, de-de, ba-ba yapılarıdır. Tekrar edilen sesleri anlamlandırma çabasına giren bebek, ana dili öğrenmede ilk adımı atmış olur.

Başkalarının seslerini taklit dönemi (9-11 ay)

Bebekler, kendi sesini ve başkalarının sesini bilinçli bir şekilde taklit ederler. Örneğin, annesinin sesine benzer bir ses çıkarır. Çünkü annenin sesi ona güven vermektedir. O sesi taklit ederek bu güveni tazeler. Ağlamak, gülmek ve bağırarak, karşısındaki insanların farklı tepkileri olduğunu ayırt eder. Farklılaşma süreci giderek düşünsel farklılaşmayı da getirir.

Konuşma Dönemi

Konuşma dönemi; ses- sözcük, tek sözcük, iki sözcüklü ifadeler, üç ve daha fazla sözcüklü ifadeler ve gramer kurallarına uygun konuşma dönemlerini kapsar.

Ses - sözcük dönemi (11-13 ay)

Sık sık mırıldanmaların görüldüğü bu evrede bebek, etrafındaki yetişkinlerin konuşmalarına benzeyen örüntüler oluşturur. Herhangi bir anlamı olmayan ve akıcı bir şekilde çıkarılan bu sesler, ana diline ait seslerdir. Anadilini öğrenmeye hazır hale gelen bebeğin, bu evreden sonra mırıldanmaları anlam kazanmaya başlar. İlk kelimelerin görüldüğü bu dönem konuşmanın başlangıcı niteliğindedir.

Tek sözcük dönemi (14-18 ay)

Bu dönemde bebekteki sözcük üretimi daha geç geliştiği için, alıcı dil gelişimi hızlıdır. Bebek isteklerini belirtirken ya da sorulara yanıt verirken sözcük kullanmak yerine işaretle yanıt verebilir. Çocuğun anladığı sözcük sayısı kullandığından daha fazladır. Tek sözcük dönemi adı verilen bu

dönemde, bebek sözcükleri teker teker üretmekte ve sözcük dağarcığındaki kısıtlı sözcükleri, farklı işlevleri anlatmak için kullanmaktadır. Örneğin “baba” sözcüğü babanın kendisini, babaya benzeyen herhangi bir kişiyi, babanın arabasını, babanın herhangi bir eşyasını ya da babanın yaptığı bir eylemi adlandırmak için bile kullanılabilir. Bu dönemde bebeklerin ifadeleri içinde buldukları durum ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu dönemde ifade edici dil, alıcı dilden sonra gelişim gösterir.

İki sözcüklü ifadeler dönemi (18-24 ay)

Çocuğun kelime dağarcığında gelişmelerin görüldüğü bu dönemde, birden çok kelime kullanılarak ifade etme süreci başlar. Çocuk artık sözcükleri bir araya getirmeye ve cümleler oluşturmaya başlar. “Anne ayakkabı”, “Araba gider”, “Ben de atta” gibi çocuklar iki sözcüğü birleştirirler. İlk cümleler çoğunlukla ad ve fiillerin birleşmesinden oluşur. Edat, sıfat, zarf gibi diğer cümle öğeleri yoktur. Bu nedenle sadece anlam taşıyan sözcüklerden oluşan bu ifadelere, telgraf konuşması denir. Dil bilimsel çekim ekleri henüz kullanılmamaktadır. Bebeğin ilk sözcüklerinin bir araya getirdiği cümleler çoğunlukla ayrıık iki sözcük şeklindedir. Akıcı bir cümle değildir. Ancak bu iki kelimenin birleşmesinden oluşan konuşma tarzı gelişme göstererek, çocuğun sözcükleri hızla yan yana getirerek kendi ana dilinin genel gramer yapısını öğrenmeye başladığı görülür. Bu dönemde, çocuğun söyledikleri durum içinde değerlendirilmelidir.

Üç ve daha fazla sözcüklü ifadeler dönemi (2-3 yaş)

İki sözcük döneminden sonra üç yaşına gelen bir çocuk, artık üç sözcüklü cümleler kurmaya başlamıştır. Bu cümleleri diğer evrelerden ayıran nokta, bu dönemde dil gelişimi itibarıyla, cümleler artık daha karmaşık dil bilimsel kuralları içermektedir. Bu dönemde çocuk 3-4 kelimeyi bir araya getirerek tek bir düşünceyi bütün olarak ifade eder. Çocuk; mantıklı, anlamlı ve yerinde cümleler kurar. Küçük emirleri yerine getiren çocuk, basit soruları cevaplandırır. Bütün bunlar, çocuğun konuşmaları kavradığını gösterir. Yeni sözcükler öğrenen çocuğun sözcük hazinesi gelişerek sözel iletişimi artırır. Olumsuz cümleler ve soru cümlelerini de basit düzeyde kullanmaya başlar.

Gramer kurallarına uygun konuşma dönemi (3-6 yaş)

Çocuk, bu dönemde kendisini iyi bir şekilde ifade edebilir. Bu yaşlarda dil kullanımı çok yönlüdür. Duygularını, düşüncelerini ve ilişkilerini anlatır. Bu yaşta kendine yönelik konuşma yapar, yani ben merkezci konuşma görülmektedir. Cümlelerin yarıya yakını dilbilgisi kurallarına uygundur. Belirli bir olay karşısında kullanılan kelimelerin sayısı, yaşla birlikte büyük bir artış göstermektedir. Çocuklar, 5 yaşlarında olayları oluş sırasına göre anlatabilirler. “Dişimi fırçaladım ve uyumaya gittim.” gibi. Olayları “önce-sonra”, “sırasına dizme”; “geçmiş, şimdiki, gelecek” zamanı kullanımı gelişir. Söz diziminde özne, nesne ve yüklem arasındaki fonksiyonel ilişkileri anlar. Bu dönem, çekim kurallarının görülmeye başladığı dönemdir. Daha önce “Kedi içer.” derken şimdi “Kedi süt içiyor.” şeklinde ifade edebilir.

DİL GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çocuk doğduğunda bir dili konuşabilme donanımıyla dünyaya gelmekle birlikte dil gelişimini etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında; aile, kalıtım, çevresel koşullar, zekâ, yaş, cinsiyet, sağlık, doğum sırası, kardeş sayısı, sosyoekonomik düzey gelmektedir.

Yaş: Yaş; çocukların ana dillerinin yapısını anlamaları, kelime bilgilerinin artması ve alıcı dil becerilerinin gelişimi üzerinde etkilidir. Çocuğun yaşının artmasına bağlı olarak; cümle öğelerinin doğru sıralanması, kullandığı cümlelerin uzunluğu ve kullandığı toplam kelime sayısı artmaktadır. Dil gelişimi, çocuğun doğumuyla başlamakta yaşının ilerlemesine paralel bir şekilde devam etmektedir.

Kalıtım: Her çocuk kalıtsal özelliklerini ebeveynlerinden alır. Çocukların, dili öğrenmeye başlamadan önce genetik olarak hazır bir şekilde dünyaya geldikleri kabul edilmektedir. Çocukların dil edinim sürecinde birtakım bireysel farklılıklar olduğu görülmektedir. Zekâ, duygu durumu, olgunlaşma, bilişsel beceriler gibi faktörler kalıtsaldır. Bu faktörlerin gelişim düzeyi dil ediniminde bireysel farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır.

Cinsiyet: Cinsiyet; dil gelişiminde yadsınamaz bir faktördür. Çocukların dil gelişiminde ilk yıllarda cinsiyetler arası farklılık bulunmamaktadır. İlerleyen süreçlerde konuşma konusunda erkek çocukların, kız çocuklara göre daha geride oldukları görülmektedir. Erkek çocukların cümlelerinin daha kısa, gramer yapılarının ve telaffuzlarının kızlara oranla daha bozuk olduğu, kızların genellikle erkek çocuklardan daha erken konuşmaya başladığı ve geliştiği için kızlarda, erkeklere nazaran daha az dil ve konuşma bozukluğuna rastlandığı belirtilmektedir.

Sağlık: Sağlık; çocuğun dil edinim evrelerini normal bir şekilde tamamlayabilmesi için gereklidir. Dil gelişiminde konuşma ve işitme en önemli eylemlerdir. İşitmenin gerçekleşebilmesi için kulak yapısının ve dil, damak, dudak, dişler gibi ağız yapılarının sağlıklı olması gerekmektedir. Bu yapılarda problemi olan çocuklar, dil ediniminde ve anne-bebek arasındaki iletişimde yetersizlik yaşamaktadırlar.

Zekâ: Zekâ; zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak tepki verme, öğrenme, anlama ve yeni durumlarla başa çıkabilme kabiliyeti olarak tanımlanır. Dil ise zihinsel gelişiminin hem göstergesi hem de onu anlamının aracıdır. Dil gelişimi ile zekâ gelişimi arasında doğru orantı bulunmaktadır. İki yaşına kadar olan süreçte çocuğun çıkardığı sesler zekâsı ile ilişkilendirilmez. İki yaşından sonraki süreçte dil

edinimi; çocuğun algılama, kavram geliştirme gibi bilişsel becerileri ile doğrudan ilişkilidir.

Aile: Çocuklarda dil gelişimi sürecinde iletişimin en önemli unsuru ailedir. Ailenin, çocuk üzerindeki etkileri daha çocuk anne karnında iken başlar. Ailenin, çocuğun doğumuna karşı isteksiz olması ya da annenin bebeğin gelişine duygusal anlamda tepkilerinin yoğunluğu, farklı sebeplerle kızgınlığı, fiziksel ve ruhsal yorgunluğu, umutsuzluğu gibi faktörler bilinçli ya da bilinçsiz düzeyde anne adayını ve doğumdan sonra bebeği olumsuz etkiler.

Çevre: İlk bir yılda çocuklarda dil yapısının gelişimi evrensel bir özellik taşıırken, bir yaştan sonra çevresel etmenlerin önemi kendini daha fazla gösterir. Çünkü semantik (anlam) ve sentaktik (söz dizimi) yapılar, dillerde birbirinden farklıdır; çocuk, dili duyduğu ve dille deneyim geçirdiği oranda bu yapıları kazanır. Çocukların biyolojik, psikolojik ve sosyal bileşenlerde moral ve entelektüel gelişimleri çevresel faktörlerden ve genetik faktörlerden etkilenir.

Doğum Sırası: Doğum sırasının, çocukların dil gelişimi üzerinde etkisi olduğu birçok araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır. Bu kural olmamakla birlikte, çok başarılı insanlar arasında ilk çocuk olma oranının sonra doğanlardan yüksek olduğu bilinmektedir.

Kardeş Sayısı: Aile içi nüfusun az olması durumunda, anne babanın çocuklarına göstereceği ilgi ve zaman çok nüfuslu ailelere kıyasla daha fazla olmaktadır. Ancak burada önemli olan kardeş sayısından çok, gösterilen ilginin ve harcanan zamanın niteliğidir.

İkiz Olma: İkiz çocuklar, bir başka çocuğa ihtiyaç duymadan birlikte oynarlar. İkiz çocuklar, birbirlerini sözel ifadeye gerek duymadan anlayabilirler ve bu da uzun, uzun konuşma yapılmasını engelleyen temel noktalardan biridir. Bu yüzden deneyim edinmesi azalan ikizler, dil gelişimi açısından akranlarını geriden takip edebilirler.

İki Dillilik: İki dil öğrenerek büyüyen çocuklar öncelikli olarak bir dilde sözcük öğrenir, sonra diğerini geliştirirler. Ardından her iki dilde de söz dizimi kurallarını sözcüklere uygularlar. Son olarak da duydukları dili net bir şekilde ayırt edebilirler. Başlangıçta geçici gecikme oluştursa da iki dil konuşulan evlerde, üç yaş civarında çocuklar konuşulan her iki dili de anlayabilir ve konuşabilirler.

Sosyal Gelişim Kavramları

İnsanın doğuştan itibaren sosyal bir varlık olduğunu ve çevreyle etkileşimle kişiliğinin geliştiğini vurgulayan psikososyal gelişim kuramcısı Erikson, doğumdan ölüme kadar sekiz evrede insanın psikososyal gelişimini inceler. Bu sekiz evreden her birinin kendisine özgü gereksinimleri, yerine getirilecek gelişimsel rolleri, çözülecek sorunları, duyarlı dönüm noktaları ve kendine özgü bunalımları (kriz) vardır. Sosyal gelişimi anlamak için bazı kavramların üzerinde durmak gerekir. Bu kavramlar; **Benlik** İnsanın kendini görüş ve algılayış biçimi olup, “ben kimim” sorusunun karşılığıdır. Çocukluk boyunca kendimiz hakkında bir algımız vardır, ancak bu algımız ailemiz, arkadaşlarımızın bizi nasıl gördükleri hakkındaki edindiğimiz fikirler ve bizi nasıl gördüklerini onlardan aldığımız geri bildirimlerle güçlendirmiş oluruz.

Sosyalleşme Bireyin bulunduğu toplumun kültürel özelliklerini ve değer yargılarını öğrenmesi ve onlarla uyum içinde olmasıdır.

Sosyal olgunluk Çocuğun yaşadığı toplumun kurallarına uymada yaş düzeyine göre gösterdiği olgunluğa “sosyal olgunluk” denir.

Kültürel özellikler Bir toplumu başka toplumlardan ayıran örf, adet ve gelenekleri “kültürel özellikler” olarak belirtilir. Kültür toplum hayatının en önemli öğesidir. Her toplumun kendine özgü sosyal yaşam tarzı vardır. Her çocuk içinde doğduğu kültürün alışkanlıklarını, değer yargılarını, tutum ve davranışlarını benimseyerek o toplumun üyesi olmayı öğrenir.

Kişilik Bireyleri diğer bireylerden ayıran, duygu düşünce ve davranış biçimleri onun kişiliğinin göstergesidir. Kişilik gelişiminde, kalıtımın ve çevresel etmenlerin birlikte etkisi bulunmaktadır.

BEBEKLİK DÖNEMİNDE (0-1 YAŞ) SOSYAL GELİŞİM

Bebeklik döneminde en önemli çözümlenmesi beklenen psikososyal kriz “güven duygusu” ya da “güvensizliğin” gelişmesidir. Bebeğin güven duygusunun gelişimini etkileyen en önemli faktörler ağladığında uzun süre ağlatılmadan gereksinimlerinin zamanında karşılanması, psikolojik yakınlık, rutinlere alışma, yakın kişilerle ilişkiler ve bağlanma davranışlarıdır. Çocukluklarında güvenli bağlanma gösteren bireylerin aile ve arkadaş çevreleriyle daha sağlıklı iletişim kurdukları, daha az sosyal problemler yaşadıkları, güvensiz bağlanma yaşayan bireylerin ise çevrelerine güvenmekte zorlandıkları, yakın ilişki kuramadıkları, duygularını kontrol etmede zorlandıkları ifade edilmiştir. Anne-bebek bağlanmasının kuvvetlenmesi için doğum öncesi başlayan ilişkinin, doğum sonrasında da sürdürülmesi, bebeğin emzirilmesi, anne ile bebeğin doğum sonrası aynı odada kalması, bebeğin annenin tenine çıplak olarak yatırılması ve ten temasının sağlanması, ağlatılmaması, gereksinimlerinin karşılanması, göz teması kurulması ve konuşulmasının kolaylaştırıcı olduğu çalışmalarda gösterilmiştir. Yaşamın ilk yıllarındaki bu deneyimler, ileride kişilerle kurulacak sosyal ilişkileri etkilemektedir.

İLK ÇOCUKLUK YILLARINDA (1-3 YAŞ) SOSYAL GELİŞİM

İlk çocukluk yıllarında Erikson’un psikososyal gelişim kuramına göre çocuğun çözümlenmesi gereken psikososyal gelişimsel kriz “özerklik” ya da “kuşkucu kişilik ve utanç” duygusunun kazanılmasıdır. Çocuğun özerk olabilmesi için bağımsız yapabildiği becerileri yapmasına izin vermek ve desteklemek gerekir. 1-3 yaş dönemi; çocuğun beslenme, uyku, tuvalet, giyinme gibi alışkanlıkları kazanma dönemi olup, çevreden bağımsızlaşmasına izin verecek motor becerilerin kazanıldığı dönemdir. Yürümenin başarılması, dil ve konuşma yeteneğinin gelişmesi, beynin gelişmeye devam etmesi, merakının artması, anneden biraz uzaklaşmasına ve çevreyi keşfetmesine fırsat verir. Ayrıca tuvalet alışkanlığının kazanıldığı anal dönem olarak da isimlendirilen bu dönemde, çocuk tuvaletini tutma ve bırakmanın kendi kontrolünde olduğunu fark eder. Tuvalet alışkanlığı kazandırmaya çalışan anneyle inatlaşır. Benmerkezci (egosentrik) olan 1-3 yaş çocuğu kendi isteklerini yaptırmaya çabalar, bu dönem boyunca aile ile çocuk arasında özerklik savaşı başlar. Çocuğun gelişimsel özelliklerini bilerek yaklaşmak örneğin; çocuğun tuvalet alışkanlığını hazır olduğu zamana bırakmak, çocuğa saygı duymak, yapabildiklerini yapmasına izin vermek, çocuğun kendi kontrolünü kazanmasına ve özerkliğine izin verir. Ancak aile, çocuğunkiler yerine kendi istek ve kurallarını kabul ettirmeye çabalar ve onu ağır bir baskı altında bırakırlarsa, çocuk kendi yönetimini kaybettiği hissini yaşar. Utanç ve kuşku duyma, bu çatışmaların ürünleridir.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE (3-6 YAŞ) SOSYAL GELİŞİM

Okul öncesi yıllar, çocuğun motor gelişimi ile beraber çevreyi keşfettiği ve diğer insanlarla iletişim

kurmaya başladığı dönemdir. Erikson'a göre bu dönemin çözümlenmesi gereken psikososyal krizi "girişkenlik" ya da "suçluluk duygusu"nun kazanılmasıdır. Çocuğun kreşe başlayarak ev çevresinin dışına çıkması okul öncesi dönemde başlar. Enerjisini yeni şeyler öğrenme ve keşfetmeye harcar. Cinsiyetine uygun rolleri anneyi ya da babayı taklit ederek öğrenmeye çabalar. 3-6 yaş grubunda aile, farkında olarak ya da olmayarak çocuğun toplumda kabul edilebilir davranışları kazanmasında ve sosyalleşmesinde çok önemli role sahiptir. Aile, çocuğun kabul edilebilir davranışlarını ödüllendirerek güçlendirmede, istenmedik davranışları ceza vererek ya da ilgisini başka yöne çekerek söndürmektedir.

OKUL DÖNEMİNDE (6-12 YAŞ) SOSYAL GELİŞİM

Okul yıllarıyla beraber çocuk daha geniş bir sosyal dünya içinde yer alır. Eğitim sürecinde pek çok bilgi ve becerinin kazanılması esas olduğu için Erikson'a göre dönemin temel çözümlenmesi gereken psikososyal krizi, "çalışıp başarma", ya da "aşağılık duygusu" gelişmesidir. Okul çağında aile dışında ilk yakın ilişkiler akran gruplarıyla, öğretmenleriyle kurulmaya başlar. 6-12 yaş arasındaki çocuklar, kendi fiziksel özellikleriyle en az ilgilendikleri, aileden uzaklaşmaya başlayıp kendi sosyal ortamlarını ilk kez kurmaya çalıştıkları ve kendi cinsiyetinden arkadaşlarla samimi ilişkiler kurarak gerçek anlamda sosyalleşmeye başladıkları dönemdir. Kızlar kızlarla, erkek çocuklar erkek çocuklarla gruplar oluştururlar. Aralarında sırlarının olduğu, karşı cins arkadaşlarına alaylı lakaplar taktıkları dönemdir. Çocuklar, 8-9 yaştan sonra karşı cinsten arkadaşları da gruplarına almaya ve karma oyunlar oynamaya başlarlar. Psikoanalitik kuramın bakış açısından, bu dönem erken çocukluk döneminin "oedipal" dönemi ile ergenliğin "erotik" dönemi arasında kalmış "gizil" dönemdir. Bu dönemin başlıca amacı fallik dönemin sonunda çocuğun kendi cinsinden olan ebeveyniyle yaptığı özdeşimi ve kendi cinsiyetine ilişkin toplumsal rolünü güçlendirmektir.

ERGENLİKTE (12-18 YAŞ) SOSYAL GELİŞİM

Fizyolojik değişimler ve bedensel gelişim çocuğu bir yetişkin görünümüne yaklaştırmaya başlar ve bu hızlı değişim ve dönüşüm, beraberinde bir dizi psikososyal değişmeyi zorunlu kılar. Ergenler, başkalarıyla ilişki kurarken, benlik duygularını geliştirmeye devam ederler. Erik Erikson, yaşamın beşinci psikososyal görevi olarak, ergenlerin kendi kimliğini bulmanın karmaşıklığı üzerinde çalışması gerektiğinden, "kimlik" ve "rol karmaşası" olarak söz etmiştir. Bireyler, önceki çocukluk dönemi psikososyal krizlerini nasıl çözdüklerinden etkilenirler ve bu ergenlik dönemi, geçmiş ile gelecek, çocukluk ve yetişkinlik arasında bir köprüdür. Dolayısıyla, Erikson'a göre, bir ergenin temel sorusu "Ben kimim?" ve "Kim olmak istiyorum?" Kimlik oluşumu, ergenlik dönemindeki başarılı gelişimin birincil göstergesi olarak vurgulanmıştır. Aksine ergenlik görevini başarıyla yerine getirememenin bir göstergesi olarak rol karmaşası gözlenir. Kimlik gelişiminin iki ana yönü, benlik kavramı ve benlik saygısıdır. Benlik kavramı fikri, bir kişinin kendinden emin, tutarlı ve istikrarlı bir şekilde tanımlanan görüş ve inançlara sahip olma yeteneği olarak bilinir. Ergenliğin erken dönemlerinde, bilişsel gelişmeler daha fazla kendisinin farkında olma, başkaları ve onların düşünceleri ve yargıları hakkında daha fazla farkındalık, soyut konular hakkında (din, politika) düşünme yeteneği, gelecekteki olasılıklar ve aynı anda birden fazla olasılığı değerlendirme yeteneği ile sonuçlanır. Sonuç olarak ergenler, küçük çocuklara özgü basit, somut ve küresel öz tanımlamalarda önemli bir değişim yaşarlar. **SOSYAL GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER**

Sosyalleşme sürecinde, egosantrik düşünmeden sosyalleşmiş düşünceye, yani kişinin kendine yoğunlaşmasından başkalarının kabulüne geçişi içerir. Çocukların sosyal gelişimi üzerinde en yakın alanında bulunan aile, okul, akran ilişkileri önemli etkiye sahip iken uzak noktada toplumun çocuğa sağladığı hizmetler ya da olanaklar, kültür, kitle iletişim araçları da en az yakın çevresi kadar önemli etkiye sahiptir. Çocuğun sosyalleşmesindeki etkileri en açıklayıcı kuram Bronfenbrenner tarafından 1970'li yıllarda temelleri atılan ekolojik sistem kuramıdır. Çocuğun merkezde olduğu bu sistemde çocuğun üzerinde etkisi olabilecek tüm sistemler göz önüne alınmaktadır. Aile, okul ve akrabalık bağları ile etkileşim içinde olduğu mikrosistemden, kültürün ve toplumun değer yargılarının yer aldığı makrosistem ve en dış çevreyi oluşturan kronosisteme kadar genişler.

- Mikrosistem olarak aile, okul, yakın akrabalar çocukların sosyal gelişimi üzerinde en fazla etkiye sahiptir. Ailenin çocuk gelişimi üzerindeki önemini nedenlerini kısaca ifade edersek: (a) aile, çocuğun kimliğinin merkezi haline gelen ilk sosyal gruptur; (b) aile, çocuğa yaşamın değerlerini, kültürünü tanıtan ilk ortamdır; (c) ebeveynler ve diğer aile üyeleri, çocuğun kişisel gelişimi için "önemli kişileri" oluşturur, çocuk ilk sosyal öğrenmeleri taklit ve gözlem yoluyla yapar; (d) hem fiziksel-biyolojik hem de sosyopsikolojik temel insan ihtiyaçlarını karşılayan bir kurumdur ve (e) çocuk zamanının çoğunu aile ortamında geçirir.
- Mezosistem, aile içi etkileşimle okulda akran ilişkilerinde gözlenen etkileşim arasındaki ilişkilerin birbiriyle etkileşimini inceler.
- Egzosistem, çocuk ve ailesinin içinde yaşadığı hukuk sisteminden, belediyenin park, bahçe, kütüphane ve spor alanları gibi hizmetler üretmesi ile o ortamda yaşayanların sosyal davranışlarının etkilenmesini açıklamaktadır. Çocuğun spor yapması, ailenin ve çevrenin spora bakış açısından etkilenir.
- Makrosistem, bireyin içinde yaşadığı kültür, inanç sistemleri, bir kültürdeki değerler ve

tutumlarla ilgilidir. Bu sistemde ayrıca kitle iletişim araçlarının çocuğun gelişimi üzerinde etkisi yer almaktadır. Kronosistem, zaman içinde değişen sosyotarihsel olayların ve çevresel koşulların bireyin yaşamındaki geçişlere yansımaları ve deneyimlerini etkilemesidir. Bronfenbrenner kronosistemi en basit şekli ile bir hayata odaklanan geçiş süreçlerine dikkat çekmek için kronolojik yaştan ele almıştır. Okula giriş, ergenlik, işgücüne giriş, evlilik, emeklilik, ölüm veya ağır hastalık, ailede boşanma, taşınma gibi yaşam dönemlerinin geçişlerinin gelişimsel değişimde etkisini göstermekte kullanmıştır. Sonuç olarak çocukların sosyal gelişimleri üzerinde aile, okul gibi yakın çevreden, içinde yaşadıkları toplumun sosyal değerleri, kültürü, çocuğa sağlanan hizmetlerin ve kronolojik olayların etkisi büyüktür. Çocuk gelişimci olarak çocuğun sağlığı ve sosyal gelişimi üzerinde bu boyutların daha ayrıntılı çalışılması önemlidir.

DUYGUSAL GELİŞİM

Duygular insan yaşamının önemli bir parçasıdır. Bu nedenle sağlıklı duygusal gelişim, yeterli büyüme gelişmenin temel parametrelerden biridir.

DUYGU KAVRAMI

Duygu, bilinçli bir deneyim olarak kişi ya da nesnenin insanın iç dünyasında, bedeninde uyandırdığı izlenim ve bunlara verilen tepkilerdir. Yani duygu, fizyolojik uyarılma, zihinsel değerlendirme ve uyarıcıya tepki olarak verilen davranışların bütünüdür.

Duygunun İşlevi

- Duygularımız aracılığıyla içsel süreçlerimiz ve davranışlarımız konusunda karşımızdaki kişiyi bilgilendiririz.
- İletişim halinde olduğumuz insanların duygusal süreçleri konusunda bilgilendiririz.
- Stres ve baskı karşısında kaçma, savaşıma ya da donma tepkimizin oluşmasında doğrudan etkilidir.
- Bilişsel süreçlerimizin sağlıklı işleyebilmesi için yani tahminde bulunma, karşılaştırma, yargılama, karar verme gibi üst düzey bilişsel etkinliklerin gerçekleştirilip sürdürülmesi duygularımız ile mümkün olmaktadır.
- Duygular, bireylerin davranışlarını ve önemli kararlarını etkilediği için sosyal ilişkileri de doğrudan etkiler.
- Karşılaştığımız çeşitli durumlara fizyolojik, bilişsel ve davranışsal tepkiler vermemizi sağlar ve ihtiyaçlarımıza göre dış çevremizin düzenlenmesinde önemli rol oynarlar.
- Öğrenmenin temel faktörlerinden biridir. Örneğin; ödül ve övgü, olumlu duygular oluşturarak öğrenmeyi artırır.

Duygusal Düzenleme

Duyguları düzenleyebilmek değişimlere, değişen tepkilere, farklılaşan durumlara uyum sağlamamızı kolaylaştırır. Baş etmek; zorlandığımız bir durumla karşılaştığımızda ortaya çıkan duyguları fark edebilmeyi, bu duyguların etkisiyle ortaya çıkabilecek tepkilerin sonuçlarını düşünüp, duygu, düşünce ve davranışları yöneterek en uygun tepkiyi verebilmektir. Duyguları düzenlemek öğrenilebilen bir beceridir.

DUYGUSAL GELİŞİM

En erken duygusal tepkiler çok geneldir, bir veya iki genel duruma karşı basitçe organize edilmiş tepkilerdir. Bu tepkiler haftalar, aylar geçtikçe daha çok özelleşir ve karmaşıklaşır.

Ağlama: Duygunun bir ifadesi olarak ağlama ilk sosyal sinyaldir. Yaşamın ilk aylarında, yetişkinler bebeklerin ağlama yoğunluğu, süresi ve ritmine duyarlıdır. Doğumdan sonraki ilk birkaç ay boyunca, bebeklerin sakin, uyanıklık, huzursuzluk ve tam anlamıyla sıkıntılı olduğu durumlardan ipucu alırlar ve bebeğin bakımında bu işaretlerden yararlanırlar. Ebeveynler veya ebeveyn yerine geçen bakım vericiler kendi bebeklerinin ağlamalarını yorumlamada, diğer insanlardan daha iyidir. Ortalama ağlama süresi yaşamın ilk iki ayından sonra düşmeye başlar.

Gülümseme ve Gülme: Bebekler, doğumdan kısa bir süre sonra sosyal girdilere yanıt olarak gülümsemeye başlar. Gülümseme fiziksel yeteneği, term yenidoğanda mevcuttur. Küçük bebeklerin gülümsemeleri, ödüllere ve pekiştirmeye duyarlıdır; bebekler kucaklanarak ödüllendirildiklerinde daha çok gülümserler. Ebeveynin tepkisi hemen oluşmazsa, bebek iki olay arasında herhangi bir bağlantı algılamayabilir. Örneğin; bebeğin gülümseme sinyalinden sonraki birkaç saniye içinde anne gülümsemezse bebek kendi gülümsemesine yanıt olarak annesinin gülümsediğini anlayamaz. Yaşamın 2. ayında gülme gibi gelen bazı sesler çıkarsalar da, bebeklerin gülme yetenekleri, gülümseme yeteneklerinden daha sonra ortaya çıkar ve 4 aylık olduklarında bebekler açıkça kahkaha atarlar.

Şaşkınlık ve Tiksinti: Şaşkınlık ve tiksinti, çok farklı yüz ifadesi kalıplarının eşlik ettiği birincil duygular olarak kabul edilir. Şaşkınlık, yüksek uyarılmayı gösteren bir duygudur. Kalkık kaşlar, kocaman açılmış gözler ve bazen açık bir ağız şaşkınlığı ifade eder. Tiksinti temel bir olumsuz duygudur. Bir - dokuz aylık bebeklerde tiksinti diğer bazı duygulardan daha zor tanımlanabilir. Tiksinti belirtileri, genellikle sevilmeyen yiyeceklere yanıt olarak ortaya çıkabilir (örneğin; ekşi gıdalara).

Korku ve Kaygı: Korku; yaklaşan tehlike hissinin veya bir kötülük olasılığının neden olduğu acı veya huzursuzluk olarak tanımlanır. Korku, o anda yaşanan ve dünyadaki tehlike işaretleriyle ortaya çıkan birincil bir duygudur. Kaygı ise tehlikeli bir gelecek hayal etme bilişsel yeteneğini gerektirir. Örneğin;

belirli yerlerde, belirli insanlarla, belirli zamanlarda ne tür tehlikelerle karşılaşılabilceğini tahmin etmek gibi bilişsel becerileri gelişmiş olmalıdır. Çocuklar büyüdükçe gelecekteki olasılıkları hayal etme, korkularının yanı sıra kaygıyı da ifade etme becerileri gelişir. Korku ilk aylardan itibaren bebeklerde görülür ve 6. aya geldiklerinde çok daha belirgin korku tepkileri verirler. Üzüntü, öfke ve korku ifadeleri 24 ay civarında daha net bir şekilde farklılaşır. Ortalama olarak bebekler 4 ila 16 aylıkken “yabancı korkusu” belirgin şekilde gözlenmeye başlar. Bebeklerde yabancı korkusu yeni insanlarla tanışırken sahip oldukları kontrolün derecesine ve tanıştıkları insanların davranışlarına bağlıdır.

Öfke: Bebekler 3 - 6 aylıkken, öfke ifadeleri ortaya çıkmaktadır. Bebeklerin yaşamının ilk yıllarındaki öfke, hayal kırıklıkları ile bağlantılıdır. Bebekler ebeveynlerinden ayrıldıklarında üzüntüden daha fazla öfke duygusu ortaya çıkar. Bunun aksine güvende olduğunu hisseden bebekler daha az öfke ifade eden davranışlarda bulunurlar. Altı aylık bebekler annelerinin ilgisi başka bir bebeğe ya da başka bir nesneye kaydığında sıkıntı belirtileri gösterirler. Bunlar kıskançlık duygusunun ilk belirtileridir. Çocuklar yakın kişisel ilişkiler kurarken kıskançlık yaşayabilirler. Çocukların % 80'inden fazlasının ayda en az bir öfke nöbeti geçirdiği bilinmektedir. Öfke nöbetleri 18 aydan 5 yaşa kadar daha sık görülür.

Üzüntü: Çocuklar biraz daha büyüdüklerinde olumlu bir deneyimi yaşayamama veya beklenen olayın gerçekleşmemesi gibi durumlarda hayal kırıklığı hisseder ve buna tepki olarak üzüntü yaşanır. Bazı çocuklar hedefleri engellendiğinde ya da hayal kırıklığına uğradığında öfkeli protestolar yapar. Bazı çocuklar ise hayal kırıklığına öfkeyle değil üzüntüyle yanıt verir. Bu tür çocuklar, mevcut koşullarda hedeflerine ulaşmanın gerçekçi bir yolunu algılayamayabilir ve bu hedeflere ulaşmak için çabalarından vazgeçebilirler. Başka bir deyişle, öfke ifadeleri strese karşı savaş tepkisi iken üzüntü strese karşı kaçış tepkisidir.

Mutluluk, Sevgi, Şefkat: Yeni beceriler edinmek bebeklerin mutluluk ifadeleri ortaya koymasına neden olabilir. Otuz altı aylık çocuklar, küçük çocuklara göre önemli ölçüde daha fazla mutluluk belirtisi gösterirler. Sevme kapasitesi insanları tanıma yeteneğiyle başlar. Yenidoğan bebeklerin annesini tanıması, sevme kapasitesini belirler. Bebekler, anne karnında bile annelerinin sesini tanırlar. Doğduktan sonrada annelerinin sesini diğer kadınların seslerinden ayırırlar. Bebekler 12 ay civarında diğer insanlara sevgi göstermeye başlarlar. Bu sevgi ifadeleri yaşamın ikinci yılından sonra daha yaygın hale gelir. Çocukların kendi şefkatli davranışları, muhtemelen ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri şefkatli davranışların yansımasıdır. Yani ebeveynleri ya da bakıcıları tarafından şefkat ve sevgiyle büyütülen çocuklar şefkat ve sevgi duygusunu başkalarına gösterebilirler.

Empati: Empati, başka birinin ne hissettiğini anlama sürecidir.

Utanc ve suçluluk: Utanc sosyal bir duygudur ve gururun zıttı olarak görülebilir. Üç yaş civarında utanc; çökkün bir duruş, ağzın köşelerinin aşağı doğru olması, alt dudağın dişler arasında sıkıştırılması ve gözlerin yere doğru bakması şeklinde davranışlara yansır. Çocuğun yapmaya niyetlendiği görevden çekilmesi ve kendini başarısız değerlendirmesi de utanc belirtisi olabilir. Çocuklar zamanla bir kişinin utanc yerine suçluluk hissetmesi gereken durumları daha kolay anlarlar. On- on iki yaş çocuklar sosyal normların ihlal edilmesi durumunda utanc duygusu yaşanmasını daha iyi algırlarlar. Utanc duyguları, utanc verici hataların toplumsal sonuçlarından duyulan korkuyla bağlantılıdır.

CİNSEL GELİŞİM

Cinsellik doğumla başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. DSÖ, cinselliğin yaşam boyunca insan olmanın merkezi bir yönü olduğunu ve cinsiyeti, cinsel kimliği, cinsel yönelimi ve üremeyi kapsadığını belirtmiştir. Cinsellik; düşünce, arzu, inanç, tutum, davranış, roller ve ilişkilerdeki deneyimler olarak ifade edilmektedir. Çocuklarda cinsel gelişim doğduğu andan itibaren başlamaktadır. Çocuklarda cinsel gelişimin en önemli parçalarından birisi cinsel merak duygusu ve bedenlerinin açık ve kapalı bölgelerine yönelik öğrenme isteğidir. Bebeklerin ellerine uzun süre bakmaları, ellerini ağızlarına götürmeleri çocukların bedenlerine yönelik merak ve keşiflerinin yaşamlarının ilk yıllarından itibaren ortaya çıktığının kanıtıdır. 2 yaşından itibaren çocuklar kendi ve başkalarının vücutlarına yönelik doğal merak duygusu geliştirmektedirler. Okul öncesi dönemde ise özellikle cinsel merak duygusu artmaktadır. Ergenlik döneminde ise kendi bedenine ilgi ile başlayan bu süreç, çevresindeki kişilere özellikle karşı cinse yönelen cinsel bir merakla devam etmektedir. **Cinsel Gelişime İlişkin Temel Kavramlar**

Çocuklarda cinsel gelişimin anlaşılabilir olması için bazı temel kavramların bilinmesi gerektir. Bu kavramlar arasında cinsel olgunlaşma, cinsel kimlik, cinsel sağlık ve cinsel eğitim yer almaktadır.

Cinsel olgunluk: Cinsel olgunluk insanın üreme sisteminin ve organlarının sağlıklı olarak gelişmesidir. Cinsel olgunluk vücudun "büyüme" sine ilişkin bir kavram olup cinsel gelişimin temelini oluşturmaktadır. İnsan da cinsel olgunluğunun büyük bir bölümü ergenlik evresinde gelişim göstermektedir. Cinsel olgunlaşmanın başladığı bu dönemde çocuklarda bir takım fiziksel farklılıklar görülmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken durum her çocuğun cinsel olgunluğunun ve gelişiminin farklı olduğudur. Çocukların cinsel olgunlaşma ve gelişme yaşları ırk, yaşadığı coğrafya, beslenme, sosyoekonomik düzeye göre farklılıklar göstermektedir.

Cinsel kimlik: Cinsel kimlik bir çocuğun kendisini erkek veya kız olarak doğru şekilde ayırt edebilmesi, kişinin kendisini kız ya da erkek olarak algılaması, kabullenmesi ve davranışlarının kabullendiği kimliğe uygun olmasıdır. Bir çocuğun kız ya da erkek doğması cinsel kimliğini kazanması için ilk koşul olsa da çocuğun bu süreçte ailesi ve çevresi tarafından cinsiyetinin desteklenmesi çocuğun kız ya da erkek kimliğini benimsemesini etkileyecektir. Cinsel kimlik gelişimi yaşamın ilk yıllarında oluşmaya başlamaktadır. 2-3 yaşlarında olan her çocuk "ben kızım" ya da "ben erkeğim" biçiminde bir görüşe sahiptir.

Cinsel sağlık: DSÖ'ye göre cinsel sağlık cinsel yaşamın bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan bir bütün olarak ele alınmasıyla kişilik, iletişim ve sevginin olumlu yönde zenginleşmesi ve güçlenmesidir.

Cinsel eğitim: Cinsel eğitim vücudun bölgelerini, isimlerini, işlevlerini, üreme ve istismardan koruma ile ilgili bilgileri içermenin ötesinde daha kapsamlı bir eğitimidir. Cinsel eğitim tüm bu bilgilerin yanında kimlik oluşturma, kendi duygularını anlama, karar verme, sorumluluk alabilme gibi kişisel becerileri edinme konularını da kapsamakta tutum, inanç ve davranışların şekillenmesini sağlamaktadır. Cinsel eğitim çocuğun sağlıklı bir cinsel gelişim dönemi geçirmesini ve topluma cinsel olarak sağlıklı bireyler yetiştirmeyi amaçlar. DSÖ, cinsel eğitimin çocuk doğduktan sonra verilmesi gerektiğini bildirmiştir. DSÖ'ye göre çocuklara 0-4 yaş, 4-6 yaş, 6-9 yaş, 9-12 yaş, 12-15 yaş, 15 ve üzeri yaş olmak üzere 6 gruba göre cinsel eğitim planlanmalıdır. DSÖ bu plan doğrultusunda verilecek olan eğitimin içeriğinin her grubun yaş özelliklerine göre olması gerektiğini bildirmektedir. Cinsel eğitimin genellikle çocuk ailesine cinsellikle ilgili sorular sorduğu zaman ya da ergenlik döneminde başladığı düşünülür. Ancak çocuk doğmadan önce aile tarafından çocuğun cinsiyetine göre renklerin ve kıyafetlerin seçilmesi ile cinsel eğitim başlamış olur. Ebeveynlerin birbirine karşı tutum ve davranışları, bu eğitim sırasında çocuğa karşı olan tutum ve davranışlar, çocuğun cinsellikle ilgili sorduğu sorulara verilen cevaplar cinsel eğitimin bir parçası olmalıdır.

Çocuğun Cinsel Gelişimini Etkileyen Unsurlar

Çocuklar biyolojik olarak belli bir cinsiyetle doğmaktadırlar ve çocukların cinsel gelişimleri doğdukları andan itibaren başlamaktadır. Bu süreçte;

- Anne ve baba ilişkileri,
- Anne ve babanın çocuğa olan tutumu,
- Çocuğun yatak odasının yeri,
- Anne ve babanın çocuğun yanında çıplak dolaşmaları,
- Çocuğun cinsel gelişim ve cinsellikle ilgili sorularına verilen cevaplar,

• Anne ve babanın kız ya da erkek çocuk beklentileri gibi durumlar çocuğun cinsel gelişimini etkileyen unsurlar arasındadır. Anne ve baba ilişkileri Aile içerisinde birbirlerine sevgi ve saygı göstermeyen ailelerin çocukları, ilerleyen dönemlerde karşı cinsle arkadaşlık kurarken; arkadaşlık yapmaktan korkma, çekinme ve evlilikten uzak durma gibi problemler yaşayabilirler. Ayrıca evlilik kurduklarında anne ve babanın rollerini üstlenip problemleri aile yapısına sahip olabilirler. Bu nedenle çocukların cinsel gelişiminde anne ve baba ilişkileri önemlidir. Anne ve babanın çocuğa olan tutumu Anne ve babanın cinsel konular hakkında çocuklarına göstermiş oldukları tutum çocuğun cinsel gelişimini etkiler.

Bu tutumlar arasında;

- **Otoriter tutuma sahip aileler:** Bu tutuma sahip ailelerin katı kuralları vardır. Bu aileler çocuklarına cinsellikle ilgili bilgiler vermezler, bu bilgilerin ayıp, günah ve çocuk için zararlı olacağını düşünürler. Bu tutum çocukların uygun olmayan yerlerden, uygun olmayan şekilde bilgiler edinmesine neden olmaktadır.
- **İlgisiz tutuma sahip aileler:** Bu tutumda ebeveynler çocuklarına karşı ilgisiz oldukları için kendilerini değersiz hissederler. Ayrıca bu çocuklarda duygusal açlık söz konusudur. Bu durum çocuğun kendisine ilgi gösteren ilk kişiye yönelmesine sebep olmaktadır.
- **İzin verici tutuma sahip aileler:** Bu tutumda ebeveynler çocuğa sınırlama getirmezler, çocuğu kontrol etmezler. Bu durum çocuğun özgür şekilde hareket etmesine neden olur. Çocuğun davranışlarına karşı anne ve baba tarafından herhangi bir tepki gösterilmemesi çocuğun cinsel eğitim ve gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.
- **Demokratik tutuma sahip aileler:** Bu tutumda ebeveynler çocukları bir birey olarak kabul ederler. Aile ile ilgili veya çocuğa ait kararlar alınırken çocuğunda fikirleri sorulup, önemsenir. Çocuğun sorularına uygun yanıtlar verilir. Böyle bir aile ortamında yetişen çocuklar fikirlerini özgürce ifade edebilen, kuralları sorgulayıp çözüm yolları üretebilen yapıya sahip olurlar. Bu çocukların benlik algıları ve kendilerine güvenleri fazladır. Merak ettikleri konuları aileleri ile rahatlıkla paylaşabilir ve sorabilirler, istismara uğrama riskleri de azalmış olur. Çocuğun yatak odasının yeri Anne-baba ile çocukların yatak odalarının belli bir yaşta ayrılması gerektiği bildirilmektedir. Bu yaşın, yaklaşık iki yaş olması belirtilmektedir. Çocuklar için iki yaş bağımsız hareketleri gerçekleştirebildikleri (tek başına yürüme, kendi yemeğini kendisi yeme gibi), çevresinde olup bitenleri anlayabildikleri bir dönemdedir. Bu sebepten bu dönem gelişim açısından çocukla ebeveynin odasının ayrılabilmesi bir zamandır. Çok zorunlu haller dışında çocuklar anne-babaları ile aynı odayı paylaşmamalıdır. Ancak anneden ayrılma, karanlık korkusu gibi sorunlar yaşayan çocuklar, yatak odası ayrımı konusunda uzman desteği almalıdır. Aynı yatağı paylaşan kardeşlerin yatakları dört-beş yaşından itibaren, farklı cinsiyetten olan kardeşlerin yatak odaları ise ilkökul dönemiyle birlikte ayrılmalıdır. Anne ve babanın çocuk yanında çıplak dolaşmaları Anne - babasını çıplak gören küçük çocuk için bu durum karşı cinsin anatomisini merak edip öğrenmek dışında bir anlam ifade etmemektedir. Ancak çocuğun cinsel duyguları gelişmeye başladığında bu durum farklı anlamlar içerebileceğinden, uygun/doğru bir davranış olarak kabul görmemektedir. Anne ve babanın kız ya da erkek çocuk beklentileri Ailenin belirli bir cinsiyette çocuk istemesi veya istedikleri çocuğa ayrı ve özel davranmaları çocukların kendi cinsiyetinden memnun olmamalarına, mutsuz olmalarına neden olabilir. Bazı ailelerin yanlış bir tutum sergileyerek, çocuklarını, olmasını istedikleri cinsiyet doğrultusunda yetiştirmemeleri yani kız çocukları erkek gibi, erkek çocukları ise kız gibi yetiştirmeleri çocukların cinsel davranış ve tutumlarında sorunlar yaratabilir. Çocuğun cinsel gelişim ve cinsellikle ilgili sorularına verilen cevaplar Çocukların merak ve öğrenme duygusu, cinsel gelişimlerinin en önemli parçasıdır. Çocukluğun ilk dönemlerinde görülen bu merak duygusu, çocukların doğum ve cinsiyetle ilgili sürekli soru sormalarına neden olmaktadır. Çocukların cinsellik ile ilgili sorularına basit, anlaşılır ve doğru bilgiler aracılığıyla cevap vermek çocukların merak ettiği konulara takılıp kalmasını önleyecek ve daha sonra merak ettiği konularda rahatça soru sormasını sağlayacaktır. Bu konuda önemli olan nokta çocuğun sorularına basit cevaplar vermek ve çocuğun soru sormasını kolaylaştırmaktır. Çocukların merak ettikleri konulara cevap vermeden önce sordukları sorular hakkında ne kadar bilgiye sahip oldukları öğrenilmelidir. Çocuğa hazır olmadığı bilgiyi vermek çocuğun kafasını karıştırıp, cinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmekte ve istenmeyen cinsel davranışlara (mastürbasyon yapmayı abartma, cinsel konularda sürekli konuşma gibi) sebep olabilmektedir. Ayrıca çocukların sorularına geçiştirerek cevap vermek çocuğun merakının artmasına ve başka kaynaklara başvurmasına neden olabilecektir. Çocukların cinsellikle ilgili sorularına uygun cevaplar verilmesi anne-baba-çocuk arasındaki güven duygusunu da artırmakta ve çocukların cinsel gelişimini olumlu etkilemektedir. Cinsiyet farklılığı ile ilgili sorular iki, doğumla ilgili sorular ise yaklaşık 3-4 yaş civarında başlamaktadır. Çocukların ergenlik dönemindeki soruları daha çok vücuttaki değişimler üreme sistemi, cinsel ilişki ve korunma yöntemleri gibi konuları içerir. Çocukluk döneminde cinsellikle ilgili sorularına ebeveynlerinden yanıt bulan ergen bu

soruları için yine güvenilir kaynağın ailesi olduğunu bilir ve sorularını ailesine sorar. Sorulan soruların doğru ve zamanında yanıtlanması gencin cinsel gelişimini tamamlamasında önemlidir.

CİNSEL GELİŞİME KURAMSAL YAKLAŞIM

Kuram; bir olguyu tanımlama, açıklama, tahmin etme, kontrol etme amacıyla kavramlar arasındaki özel ilişkileri belirleyerek olgunun sistematik görüşünü tasarlayan kavramlar, tanımlar olarak tanımlanmaktadır. Kuramların birincil amacı, biliminin gelişmesini sağlamaktır. Cinsel gelişim ile ilgili araştırma yapılırken sorunu kavramsallaştırmak ve önermelerin doğruluğunu araştırmak için rehber olarak kuramlar kullanılmaktadır. Cinsel gelişim üzerine yazılmış olan kuramlar, insanlarda cinsel gelişimin nasıl başladığını, cinsel gelişim süreçlerini ve cinsel gelişime ait kavramları açıklamışlardır. Kuramlar arasında psikoanalitik kuram; gelişimi bilinçdışı ve büyük ölçüde duygusal ağırlıklı içerikle tanımlayan, davranışın yüzeysel bir özellik olduğunu, gelişimi gerçek şekilde anlamının davranışın sembolik anlamlarını ve zihnin derinlerindeki işleyişi analiz etmekle gerçekleştireceğini savunan bir kuramdır. Psikoanalitik kuramın temsilcisi olarak Sigmund Freud bilinmektedir. Freud, psikolojide en etkili kuramlardan biri olan psikanalizi ileri sürmüştür. Kuramının uygulamalı kısmının psikolojik problemlerin tedavi edilmesine yönelik olduğunu kuramsal kısmının ise insan davranışlarının altında yatan dinamikleri açıklamaya yönelik olduğunu savunmuştur. Freud kuramları bilinç sınıflaması, kişiliğin yapısı ve psikoseksüel gelişim olarak üç bölümde ele almıştır.

Freud'un Kuramı

Psikoanalitik kuramın temsilcisi olan Freud, kişinin bilincinin ve kişilik gelişiminin cinsel gelişimi etkileyeceğini ileri sürmüştür. Freud bilinçliliği; bilinç, bilinçaltı ve bilinç dışı olarak sınıflandırmıştır. Bilinci; farkında olduğumuz yaşantıların bulunduğu yer, bilinçaltını; bilincinde olmadığımız ancak düşününce bilince çıkarabildiğimiz yaşantıların bulunduğu yer, bilinç dışını ise sadece bazı özel tekniklerle çıkarılabilen yaşantıların bulunduğu yer olarak tanımlamıştır.

Bilinçaltında farkında olmadığımız, arzu, istek ve düşüncelerin olduğunu belirtmiştir.

Freud, kişiliği ise id, ego ve süpereo olarak üç kısımda sınıflandırıp tanımlamıştır.

İd: Doğuştan gelen hayat enerjisidir. İnsanların en kaba ve ilkel yanını temsil etmektedir. Kalıtsal dürtüleri içerir. Bu kalıtsal dürtüler arasında libido ve saldırganlık diğer duygulara göre daha baskındır. İd, zevk ilkesine göre hareket eder ve tüm isteklerinin anında gerçekleşmesini ister.

Ego: Dürtüler şeklinde ortaya çıkan ve hemen doyurulmak isteyen id bir gelişim sürecinden geçer. Bu süreçte devreye ego girer. Ego, idin istekleri ile dış dünya arasındaki bütünleştirici dengeyi kurar. Gerçeklik ilkesi ile hareket eder. Ego kişiliğin karar mekanizmasıdır.

Süpereo: Süpereo ise toplumsal ve vicdani ahlak kurallarını içerir. Kişinin değer yargıları ve ahlak kuralları süperegoda yer alır. Ego, idin isteklerini süperegoun onayından geçirerek dış dünyadaki nesnelere birleştirmeye çalışır. Fakat bazen id ile süpereo arasındaki çatışmalar egoun bastırma, yansıtma, yön değiştirme gibi savunma mekanizmaları geliştirmesine sebep olur.

Freud'un Psikoseksüel Gelişim Yaklaşımı

Bu yaklaşım Sigmund Freud'un cinsel gelişim dönemlere göre açıklayıp, tanımladığı bir yaklaşımdır. Freud ruhsal ve psikolojik gelişimin cinsel gelişimden etkilendiğini belirtmiştir. Kişi gelişim gösterdikçe libidonun yerinin zamanla değiştiğini ifade etmiştir. Freud, libidonun yoğunlaştığı bölgeyi doyum kaynağı olarak belirtmiş ve bu bölgenin kişinin hangi psikoseksüel gelişim döneminde ise ona göre değiştiğini bildirmiştir. Freud yeni doğmuş bebeklerin kişilik gelişimlerinin farklı dönemlerden geçerek oluştuğundan bahsetmiştir. Freud bu dönemleri "psikoseksüel gelişim dönemleri" olarak adlandırır.

Bu dönemleri;

- Oral dönem
- Anal dönem
- Fallik dönem
- Gizil (latent) dönem
- Genital dönem olmak üzere 5 bölümde incelemiştir.

Oral dönem

Oral dönem, 0-1 yaş arası dönemi kapsamakta olup süt çocukluğu dönemidir. Gelişimin ilk basamağını oluşturur. Bu dönemde bebekler isteklerinin, ihtiyaçlarının ertelenmesine tahammül edemezler. Freud'un belirttiği doyum kaynağı, bu dönemde ağız ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu dönem çocuklarda öncelik ağız, dudak, dil ve ellerdedir. Bebeğin çevresini keşfetmeye başladığı bir dönemdir. Bebekler bu dönemde genellikle çevresini ağız yolu ile keşfederler. Çevresindeki eline geçen her nesneyi

ağızlarına götürürler. Ellerine geçen nesnelere ağızlarına götürmek ve emmek bebeğe doyum veren davranışlardır. Anneyi, emmek bebeğe doyum sağlar ve bu durum anne ile bebek arasında duygusal bağın oluşmasını güçlendirir.

Anal dönem

Anal dönem 1-3 yaş grubu çocukları kapsamaktadır. Çocuğun, anüs ve anüsle ilgili olan eylemler hoşuna gider. Çocuk için hoşuna giden, dışkıyı tutup bırakmaktır. Bu durum çocuğun dışkı üzerindeki denetimini sağladığı ve bağımsızlığını kazandığı önemli bir aşamadır. Çünkü dışkıyı boşaltmak veya tutmak çocukta anüs kaslarında artık kontrolü sağlayabildiğini ve bağımsızlığını kazandığını hissettirir. Çocuk ben merkezlidir ve bu kendi bedeni ile ilgili kontrolü ve bağımsızlığını kimseye vermek istemez. Anüs kaslarının kontrolünü sağladığını fark eden çocuk kendini ve çevreyi kontrol etmeyi öğrenir. Bu dönem çocukların kız ve erkek ayrımını öğrenmeye başladıkları bir dönemdir. **Fallik dönem**

Fallik dönem

Fallik dönem, 3-6 yaş grubu çocukları kapsamaktadır. Freud'un belirttiği doyum kaynağı bu dönemde genital bölgededir. Bu dönemde kız ve erkek çocukları birbirleri arasındaki farklılıkları keşfederler. Birbirlerinin genital organlarını merak etme, anne babayı tuvalette gözlemleme gibi davranışlarda bulunurlar. Bu süreçte çocuklar cinsiyet özelliklerini fark etmeye başlarlar.

Gizil (latent) dönem

Bu dönem, 6-12 yaş grubu çocukları kapsamaktadır. Gizil dönemde çocuğun ilgisi okula, toplumsal olaylara kaymış, okul başarısı ve arkadaş çevresi önem kazanmıştır. Cinsellik konusundaki ilgi ve merak azalmıştır. İlkokul dönemine denk gelen bu yaş grubunda bir önceki dönemde görülen cinsel alanlardaki çatışmalar (elektro kompleksi, oedipus kompleksi, iğdişlik korkusu ve kompleksi) yatışmıştır. Cinsel dürtüler durgunluk göstermektedir. Çocuğun bu dönemdeki ilgi alanları cinsellikten ziyade akran ilişkileri, oyun oynama, okul faaliyetlerinde bulunma ve yeni bilgiler öğrenme gibi konulara kaymıştır.

Genital dönem

Genital dönem 12 yaş ve üstü olan ergenlik dönemini kapsamaktadır. Freud bu dönemin fırtınalı bir dönem olduğundan bahsetmiştir. Bu dönemde vücutta fiziksel, hormonal ve ruhsal olarak değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimler sonucunda cinsel dürtüler artmaktadır. Bir önceki dönemde yatışan cinsel merak ve duygular, cinsel içerikli konuşmalar bu dönemde artış göstermektedir.

YAŞ DÖNEMLERİNE GÖRE ÇOCUKLARDA CİNSEL GELİŞİM

Çoğu kişi çocuklarda cinsel gelişimin ergenlik dönemi ile ilişkili olduğunu ve ergenlik döneminde başladığını düşünmektedir. Ancak cinsellik zigot oluşumuyla başlayan, çocuğun doğuştan kazanmış olduğu yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Çocuklar doğdukları andan itibaren cinsel gelişim hareketleri göstermeye başlarlar. Çocukların cinsel gelişimleri yaş dönemlerine göre farklılıklar göstermektedir.

Bu yaş dönemleri:

- Bebeklik dönemi (0-2 yaş)
- Okul öncesi dönem (3-6 yaş)
- Okul dönemi (6-11 yaş) ve
- Ergenlik dönemi (12 yaş ve üstü)'dir.

Bebeklik Dönemi (0-2 Yaş): Bu dönem bebeklerin çevreyi ve kendilerini keşfettikleri bir dönemdir. Merak ve öğrenme duygusu doğuştan gelmektedir. Bebeklerin kendi ellerini izlemesi bunun bir örneğidir. Bu dönem oral dönemi içerisine alır. Bebeklerin kendilerini ve çevreyi keşfetmeleri ağız yoluyla olur. Bebeğin öğreniminin en ilkel halidir. Çocukların ellerini emmesi, anneyi emmesi, eline geçen her nesneyi ağzına alması çocuğun cinsel gelişiminin başlangıcıdır.

Okul Öncesi Dönem (3-6 Yaş): Bu dönem çocukların meraklı oldukları ve ailesine cinsellikle ilgili soru sordukları dönemlerdir. Üç yaşlarında aileye “bebekler nereden gelir, bebek anne karnında nasıl yaşar, bebekler nasıl doğar” gibi üreme ile ilgili ve “babaların neden göğsü yok, benim neden pipim yok” gibi fiziksel farklılıklar ile ilgili sorular sormaya başlarlar. Bu dönemde çocukların soruları ayıplanmamalı, cezalandırılmamalı sorularına açık, basit, net cevaplar verilmelidir. Bu şekilde davranmak çocukların ilerleyen dönemlerde sorularına cevap olarak yanlış yerlerde, yanlış bilgiler edinmesini engelleyecektir.

Ergenlik Dönemi (12 Yaş ve Üstü): Bu dönemde cinsel merak ve ilgi tekrardan önem kazanmaya başlamıştır. Çocuğun vücudunda meydana gelen hormonal değişimle cinsellik konusu tekrardan gündeme gelmiştir. Bu dönemde kızlarda ve erkeklerde fiziksel değişiklikler meydana gelmektedir. Çocukların vücutları hızla büyüyüp gelişmekte ve cinsel olgunlaşma görülmektedir.

ÇOCUKLARDA GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME

Sağlıklı bir toplumun oluşturulmasında, çocukluk dönemlerinde gelişimin değerlendirilmesi ve izlenmesi son derece önemlidir. Çünkü bireylerin yaşam boyu sahip olacağı becerilerin/gelişim özelliklerinin yarısından fazlası çocukluk döneminde özellikle de bebeklik ve ilk çocukluk dönemlerin de kazanılmaktadır. Ayrıca her çocukluk döneminin ortak gelişim ilkeleri olsa da her çocuğun kendine özgü bir gelişim süreci vardır. Bu nedenle çocukluk döneminde bireysel gelişimin değerlendirilmesi ve izlemi hayati önem arz etmektedir.

GELİŞİMİ DEĞERLENDİRMENİN ÖNEMİ VE TANIMI

Gelişimi değerlendirmede amaç çocuğun içinde bulunduğu yaş dönemine özgü gelişim özelliklerini gösterip göstermediğini belirlemek, bir önceki yaş dönemi özellik ve gelişim ödevlerinin ne kadarını kazandığını saptamak, çocuğun kendine özgü gelişim hız ve özelliklerini tanımlamak, normalden sapma durumlarını ve gelişim gecikmelerini nedenleriyle birlikte belirlemektir. Burada amaç, elde edilen veriler doğrultusunda çocuğun gelişimini en üst düzeyde gerçekleştirecek bir çevre oluşturmak, eğer bir gelişimde yetersizlik ya da gecikme varsa gerekli tedavi ve erken müdahale programlarını başlatmaktır. Alanyazında gelişimin değerlendirilmesi farklı tanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Bazı bilim insanları gelişim değerlendirilmesini “bebek ve çocukların belirli zaman aralıklarındaki güçlü ve zayıf oldukları alanların belirlenmesi” olarak tanımlamaktadırlar. Diğer bilim insanları ise “bebek/çocukların sosyal-bilişsel-duygusal gelişimleri ile dil, motor ve öz bakım beceri düzeylerinin ne olduğu, çocuğa bakım veren kişilerin bu becerileri geliştirmek için oluşturdukları ortamı değerlendiren bir süreç” olarak tanımlamaktadırlar. Diğer bir tanımda ise “çocuğun öğrenme ve gelişim düzeylerini anlamak için veri toplamak” olarak belirtilmiştir. Yukarıdaki tanımlar gelişimi değerlendirirken birden çok alan değerlendirmesinden bahsetmektedir. Bu alanlar motor beceriler, bilişsel beceriler, sosyal-duygusal beceriler ve dil becerisi olmak üzere dört alanda toplanmıştır.

Gelişim Değerlendirmesinde İlkeler

Gelişim değerlendirme ilkeleri değerlendirmenin amacı, amaca uygun değerlendirme yöntem ve araçlarının belirlenmesi, ölçüm araçlarının geçerli-güvenilir olması, bu araçların kültüre-dile uygun olması, değerlendirme araç ve yöntemini kullanacak uzmanların yöntemin özellikleri ve sınırlılıklarını bilmesi, değerlendirmenin düzenli ve sürekli yapılmasını, en hızlı ve etkili yapılacak yöntemin belirlenmesi, uygun değerlendirme koşullarının oluşturulması, ailenin değerlendirmeye katılması ve değerlendirmenin çok boyutlu yapılmasıdır.

Çocuklarda Gelişimi Değerlendirme Türleri

Çocuk gelişimini değerlendirmede alanyazında değerlendirme türleri; biçimlendirici-düzyer belirleyici, formal-informal ve alternatif değerlendirme şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Biçimlendirici değerlendirme: Çocukların gereksinim duydukları düzeyde ve doğru şekilde gelişimlerini destekleyebilmek amacıyla veri toplama süreci olarak tanımlanmaktadır.

Biçimlendirmeci değerlendirmeyle elde edilen bilgiler, çocuğun gelişimsel eksiklerinin saptanması, gereksinimlerinin belirlenmesi ve eğitim-öğretim planının yapılmasında kullanılmaktadır.

Düzyer belirleyici değerlendirme: Çocukların bir yaşantı sonrası elde ettiği ilerlemeyi değerlendirmektedir. Aynı zamanda düzyer belirleyici değerlendirme, bir eğitim faaliyeti sonunda çocuğun öğrendiklerini ya da kazandığı beceriyi değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır.

Formal değerlendirme: Önceden belirlenmiş standart ve yapılandırılmış araç gereçlerle bebek/çocuğun gelişimini değerlendirmek olarak tanımlanmaktadır. Formal değerlendirmede genellikle standart testlerin kullanılması tercih edilmektedir. Bu testler ilgili kültürde geçerlik-güvenirliği yapılmış, yönergeleri olan ve eğitim almış kişiler tarafından kullanılabilen testlerdir. Kullanım amaçlarına göre bu testler; tanılayıcı testler, gelişim tarama testleri, başarı-yetenek testleri ve hazır bulunuşluk testleri olarak sınıflanabilmektedirler.

İnformal değerlendirme: Herhangi bir standart ölçüm aracı kullanılmadan yapılan ölçme ve değerlendirmedir. Bu değerlendirme de çocuğun gelişim aşaması ve öğrenme düzeyi değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede eğitim-öğretim sürecinde çocuğun gelişimi kendi gelişimi ile kıyaslanmaktadır. İnformal değerlendirme türlerine gözlem, görüşme, rubrik ve derecelendirme örnekleri dır.

Alternatif değerlendirme: çocukların doğal ortamlarında değerlendirildiği bir yöntemdir. Hem çocuklar hem de öğretmenler değerlendirmeye aktif olarak katılırlar. Alternatif değerlendirmede çocuk

sınıf ortamında değerlendirilir. Çocuğun sınıfta yaptığı çalışmalardan örnekler alınarak ve amaçlı oyunlar oynatılarak gelişimleri değerlendirilir.

Aile Merkezli Gelişimsel Değerlendirme

Aile merkezli gelişimsel değerlendirme “çocuğun ailesi ile birlikte, aile için anlamlı olabilecek bir yöntemle ailenin ortak ve eşit katılımı sağlanarak yapılan değerlendirme” olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda hem çocuğun gelişimi ailenin bakış açısıyla birlikte ele alınmakta hem de ailenin çocuklarıyla ilgili düşünceleri, görüşleri, kaygı ve yaşadıkları duygular ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli yönü değerlendirmeyi yapan uzmanın “kendi bilgisinin ve belirlediği yöntemin” en doğru yaklaşım olduğu görüşünden uzaklaşarak, ailenin bilgisi ve deneyiminin kendi bilgi ve deneyimi kadar önemli olduğu görüşünü kabul etmesidir. Bu yaklaşımda değerlendirme testleri sadece araçtır, esas olan aile ve çocuktan alınan bilgilerdir. Bu model sadece sorunları saptamaya odaklanmamakta, esas odak noktasını çocuk ve ailesinin sorunlarıyla birlikte güçlü yönlerinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Aile merkezli değerlendirme de sadece anne değil onunla birlikte baba ve ailenin uygun gördüğü diğer bireylerde görüşmelerde yer alabilmektedir.

Aile Merkezli Gelişimsel Değerlendirmenin Aşamaları

Aile merkezli gelişimsel değerlendirme süreci iki aşamadan oluşmaktadır.

Birinci aşama: Bebek/çocuğun gelişim özellikleri ile ailenin gelişimsel destek düzeyinin belirlenmesidir.

İkinci aşama: Ailenin bilgilendirilmesidir. Birinci aşama çocuğun takvim yaşının hesaplanmasını, aileye çocuğun gelişimsel özellikleri hakkında bilgi verilmesini, değerlendirmenin amacı ve gerekliliğinin anlatılmasını, ailenin yaşadığı korku/kaygının belirlenmesini, ailenin çocuklarının gelişim düzeyini nasıl değerlendirdiklerini ve ailenin çocuklarının gelişimini nasıl desteklediklerini öğrenmeyi içermektedir. İkinci aşama ise ailenin bilgilendirilmesidir. Bu aşamada çocuğun güçlü yanlarından başlanarak değerlendirme sonucu hakkında geri bildirim verilir. Ailenin korku/kaygıları belirlenir, bu korku/kaygılar uzmanla birlikte tartışılır. Aile ile çocuğun gelişimsel sorunları, bunların nedenleri ve aileye göre çözüm yolları tartışılır. Ailenin suçluluk duygusu varsa konuşularak giderilmeye çalışılır. Çocuğun yaşadığı gelişimsel sorunun ayrıntılı konuşulması ve gerekiyorsa destek alınabilecek diğer uzmanların belirlenmesi sağlanır. Bu aşamada ailenin çocuğu desteklemek konusunda yapabilecekleri aileyle tartışılarak yol gösterilir. Sonuç olarak çocuğun gelişimsel değerlendirmesinin gebelik döneminden başlayarak, çocuk ve ailenin değerlendirme sürecinin aktif üyeleri olmasını sağlayarak ve çok boyutlu değerlendirme araçları kullanılarak yapılması önerilmektedir.

GELİŞİMSEL DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ VE ARAÇLARI

Bu bölümde gelişimsel değerlendirme yöntem ve araçları tartışılacaktır. İlk olarak gelişimsel değerlendirme tanımı içinde geçen kavramların açıklanması uygun olacaktır. Bu kavramlar; değerlendirme, yöntem ve amaçtır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde değerlendirme; "ölçme sonuçlarını bir ölçütle karşılaştırarak bir yargıya ulaşma süreci" ya da "eğitimde, eğitim programları hakkında gözlem ve çeşitli ölçme araçları yoluyla veri toplama, elde edilen verileri ölçütlerle karşılaştırıp, yorumlayıp programın etkinliği hakkında bilimsel yaklaşımla karar verme süreci" olarak tanımlanmaktadır. Gelişimsel değerlendirme ise bebek/çocukların sosyal-bilişsel-duygusal gelişimleri ile dil, motor ve öz bakım beceri düzeylerinin ne olduğunu ve çocuğa bakım veren kişilerin bu becerileri geliştirmek için oluşturdukları ortamı değerlendiren süreçler olarak tanımlanmaktadır. Gelişimsel değerlendirme aslında Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nün tanımladığı her iki tanımlamayı da kapsamaktadır. Gelişimsel değerlendirmede, çocuğun sahip olduğu beceriler, içinde bulunduğu yaş gruplarının becerileri ile karşılaştırarak bir yargıya ulaşılmaktadır. Aynı zamanda gelişimsel değerlendirme araçları çocukların becerilerinin geliştirilmesi için oluşturulmuş programların etkinliğini değerlendirmekte de kullanılmaktadır. Değerlendirmenin yapılabilmesi için belirli yöntemler kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde yöntem ise "bir sorunu çözmek, bir deneyi sonuçlandırmak, bir konuyu öğrenmek ya da öğretmek gibi amaçlara ulaşmak için bilinçli olarak seçilen ve izlenen düzenli yol" olarak tanımlanmaktadır. Gelişimin değerlendirilmesinde yöntem; çocuğun gelişiminin, gelişim evreleri doğrultusunda izlenmesi ve çocuğun gelişimi hakkında bilgi toplamak için kullanılan yollar olarak tanımlanabilir. Bu yollara gözlem, görüşme, oyun gibi yöntemler örnek verilebilir. Gelişimsel değerlendirmede yöntemin önemli bir unsuru kullanılan araçlardır. Türk Dil Kurumu, aracı "bir iş yapmakta veya sonuçlandırmakta gücünden yararlanan nesne" olarak tanımlamaktadır. Bu araçlar testler ya da ölçekler gibi standardize değerlendirme araçları olabileceği gibi gözlem, görüşme ya da rubrik değerlendirme gibi standardize olmayan değerlendirme araçları da olabilmektedir. Bu bölümde çocukların gelişim alanlarına göre değerlendirilmesinde kullanılacak yöntemler ile standardize ve standardize olmayan araçlar hakkında ayrıntılı bilgiler paylaşılacaktır.

Gelişimsel Değerlendirme Yöntemleri

Çoklu Yöntem: Çoklu yöntem değerlendirmesi, bazı alan yazımlarında çok kaynaklı değerlendirme olarak tanımlanmaktadır. Çoklu yöntem ile değerlendirme, çocukların yaş, ihtiyaç ve durumlarına uygun standart olan testlerin ya da gözlem, portfolyo gibi standardize olmayan yöntemlerin birlikte kullanılması ile çocuğun gelişimi hakkında çok boyutlu bilgi elde edilme süreci olarak tanımlanır. Çoklu yöntem, çocuğun gelişimini daha ayrıntılı değerlendirmesine olanak verirken, elde edilen bilginin ya da gözlemlerin birden çok kaynaktan doğrulanmasını sağlar.

Otantik Yöntem: Otantik değerlendirme eğitim biliminde, çocukların gün içinde karşılaşılabilecekleri sorunları çözmeye kullanabilecekleri becerilerin ve bu becerilerdeki yeterliliklerinin değerlendirildiği, değerlendirme türü olarak tanımlanır. Gelişimsel değerlendirmede otantik değerlendirme ise çocuğun kendi doğal ortamında rutin aktiviteler sırasında (oyun gibi) gözlemlendiği, çoklu yöntemlerle değerlendirildiği ve çocuğun gelişimi hakkında daha gerçekçi bilgiler elde edildiği değerlendirme yöntemi olarak tanımlanmaktadır.

Gelişimsel Değerlendirme Araçları**Standardize Testler/Araçlar**

Standardize değerlendirme, çocukların aynı süreçler, teknik ve yöntemlerle değerlendirilmesini içermektedir. Bütün çocuklar aynı kriterlere göre değerlendirilmekte, çocukların gelişim düzeyi önceden belirlenmiş bu kriterlerle karşılaştırılarak karar verilmektedir.

Apgar Skorlaması: Apgar skorlaması, doğum sonrası dönemde çocuğun genel sağlık durumu ile dış çevreye uyumunu değerlendiren bir testtir. Değerlendirme, uzman bir sağlık çalışanı tarafından yapılır. Yenidoğan bebeklerde cilt rengi, solunum, kalp atım hızı ve kas tonusunun doğum sonrası birinci ve beşinci dakikada değerlendirildiği skorlama sistemidir. Her bir alan 0-1-2 şeklinde değerlendirilir. Apgar skoru 0-10 arasında değişir. Apgar skorunun 7-10 arasında olması yenidoğan bebeğin durumunun iyi olduğunu ve normal bakıma geçebileceğini gösterir. Apgar skorunun 4-6 arasında olması çocuğun orta derecede uyum sorunu yaşadığı, 3'ün altında olması ise çocuğun ciddi derecede uyum sorunu yaşadığını gösterir.

Brazelton Yenidoğan Davranışsal Değerlendirme Ölçeği: Bu ölçek yenidoğanın otonomik, motor,

durum ve sosyal-dikkat sistemlerinin birbirleriyle etkileşime girerken ve yenidoğan döneme uyum sağlarkenki mevcut durumunu tanımlar. Ölçekte çocuğun sosyal ve fiziksel uyaranlara cevabı, refleksleri, mevcut durumundaki değişimleri ve kas tonusu değerlendirilir.

Denver Gelişim Tarama Testi-II: Bu test, 0-6 yaş arası çocukların gelişimsel sorunlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Testte 0-6 yaş grubundaki çocukların kazanmış oldukları becerilerin, kronolojik gelişime göre sıralanması ve değerlendirmesi yapılmaktadır. Testte, kaba motor alanı değerlendiren 38 madde, ince motor alanı değerlendiren 32 madde, kişisel-sosyal alanı değerlendiren 22 madde ve dil gelişim alanını değerlendiren 43 madde olmak üzere toplamda 116 madde bulunmaktadır.

Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE): Bu envanter, 0-72 ay çocukların gelişimleri hakkında sistematik ve derinlemesine bilgi elde etmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek geliştirilirken özellikle sosyal ve bilişsel olarak gelişim geriliği açısından riskli olabilecek düşük sosyoekonomik düzeydeki çocuklar göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir. Bu envanterde çocuğun dil-bilişsel gelişimi, ince motor gelişimi, kaba motor gelişimi, sosyal- öz bakım alanlarındaki gelişimi değerlendirilmektedir.

Marmara Gelişim Ölçeği: Marmara Gelişim Ölçeği: 36-72 ay arası çocukların gelişim düzeylerini belirlemek için geliştirilmiştir. Ölçek; öz bakım becerileri, duygusal gelişim, bedensel gelişim, dil gelişimi, sosyal gelişim ve zihinsel gelişimi değerlendirmektedir.

Gazi Erken Çocukluk Değerlendirme Aracı: Bu araç 0-6 yaş çocukların gelişimlerinin değerlendirilmesinde, gelişimsel geriliklerin erken tanısında ve eğitim süreçlerinin düzenlenmesinde kullanılmak amacıyla geliştirilmiştir. Bu araç bilişsel, psikomotor, sosyal-duygusal gelişim ve dil gelişimini değerlendiren toplam 249 maddeden oluşmaktadır.

Brigance Erken Gelişim Envanteri II: Bu envanter, doğumdan başlayarak 72 aya kadar olan çocukların gelişimlerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Envanter; kaba ve ince motor becerileri, akademik ve bilişsel gelişimi, alıcı ve ifade edici dil gelişimini, günlük yaşam ile sosyal ve duygusal gelişim alanlarını değerlendirmektedir.

Erken Gelişim Evreleri Envanteri: Bu envanter, 1-66 ay arası çocukların gelişimini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Envanter; kişisel-sosyal gelişim, ince-kaba motor, iletişim ve problem çözme gelişim alanlarını değerlendirmektedir.

Öğrenmenin Değerlendirilmesi için Gelişimsel Göstergeler 4 (ÖDGG-4): Araç, 36-72 ay arasındaki çocukların gelişimlerinin değerlendirilmesi için geliştirilmiş bir değerlendirme aracıdır. Bu araç ebeveyn formu, öğretmen formu ve kayıt formu olmak üzere üç ayrı formdan oluşmaktadır. Bu üç formda çocukların motor gelişimi, dil gelişimi, kavram gelişimi, öz bakım ve sosyal gelişim alanları değerlendirilmektedir.

LAP-3 Gelişim Değerlendirme Ölçeği: Bu ölçek, 36-72 ay arasında olan normal gelişim gösteren ya da özel gereksinimi olan çocukların gelişimlerini değerlendirmeyi amaçlayan bir araçtır. Bu ölçek kaba motor, ince motor, okuma-yazmaya hazırlık, kişisel/soysal, bilişsel, dil ve özbakım alanındaki gelişimleri değerlendirmektedir.

Bayley Bebek Gelişim Envanteri: Bu envanter; bebek ve küçük çocukların duysal, bilişsel fiziksel ve motor gelişimini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu envanterin bilişsel, dil ve motor olmak üzere üç alt testi bulunmaktadır.

Metropolitan Okul Olgunluğu Testi: Bu test, 4-6 yaş grubu çocukların okula, okulda uyulması gereken kurallara ve öğrenmeye hazır oluşluklarını belirlemek amacıyla geliştirilen bir araçtır. Bu test çocukların okula hazır oluşluklarını gösteren zihinsel, çevresel ve fizyolojik faktörleri değerlendirmektedir. Test; cümleler, kelime anlama, eşleştirme, genel bilgi, kopya etme ve sayılar olmak üzere altı alt testten oluşur.

Portage Erken Eğitim Programı: Bu program 0-72 aylık çocukların gelişimsel becerilerini değerlendirmek, belirlenen ihtiyaçları doğrultusunda eğitim ve gelişim programları oluşturmak amacıyla geliştirmiştir. Bu program ilk başlarda özel ihtiyacı olan çocukların ebeveynlerine çocuklara evde eğitim verebilmelerini kolaylaştırmak için geliştirilmiş bir programdı. Günümüzde özel gereksinimi ya da gelişim geriliği olan çocukların davranışlarının incelenmesi, davranışa uygun ev tabanlı bireysel öğretim programlarının oluşturulması ve davranışın/becerinin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Gelişimi izleme ve Destekleme Rehberi (GİDR): Bu rehber sağlık çalışanlarının bebek ve küçük çocukların gelişimlerini değerlendirmeleri için oluşturulmuş bir araçtır. Diğer değerlendirme araçlarından farklı olarak bebek/çocukların kaba-ince motor, duygusal, bilişsel, alıcı ve ifade edici dil, toplumsal, öz bakım ve gelişim alanlarının bütününe değerlendirecek şekilde altı adet açık uçlu soru içermektedir.

Peabody Resim-Kelime Testi: Bu test 2-12 yaş arasındaki çocukların alıcı dil becerilerini, kavram-kelime gelişimini ve kelime dağarcığını belirlemek amacıyla hazırlanmış bir araçtır. Bu araç, 50 karttan oluşmaktadır. Her kartın üzerinde sekiz adet resim bulunmaktadır. Bu test, sekiz yaş altı ve sekiz yaş üstü olmak üzere iki formdan oluşmaktadır.

Stanford Binet Zekâ Testi: Bu test bireysel olarak uygulanan ve zekâ düzeyini belirlemeyi amaçlayan

bir testtir. Test; zekâ düzeyinin göstergesi olduğuna inanılan sözel yargılama, bilgi, niceliksel yargılama, soyut görsel algılama ve kısa süreli bellek yeteneklerini ölçmeyi hedeflemektedir.

Gessel Gelişim Figürleri Testi: Bu test, 3-7 yaş arası çocukların zekâ gelişimlerinin yaşlara göre düzeyini belirlemek amacıyla kullanılır. Testten elde edilen sonuçlarla çocuğun genel zekâ, görsel algı, ince motor becerileri ve görsel motor koordinasyonları hakkında bilgi edinilebilir. Test sınıf ortamında çocuklara toplu olarak ya da bireysel uygulanabilir.

Good Enough Zekâ Testi: Bu test 3-10 yaş arası çocukların zekâ düzeylerini belirlemek amacıyla uygulanan bireysel bir testtir. Değerlendirici, çocuktan bir insan çizmesini ister. Çocuk resmi çizdikten sonra daha önceden belirlenmiş olan “kafa çizmiş mi” “göz çizmiş mi”, “parmak çizmiş mi” gibi kriterlere bakarak çocuğun resmini değerlendirir.

Oyun Yolu İle Değerlendirme

Oyun, çocuğun hem sahip olduğu becerileri sergilediği hem de becerileri geliştirme fırsatı bulduğu bir faaliyettir. Bu nedenle de çocuğun gelişimini değerlendirirken kullanılacak önemli yöntemlerden biridir. Oyuna dayalı gelişimsel değerlendirme çocuğun düzenlenmiş ya da kendi doğal ortamında nasıl oynadığını gözleme sürecidir. Çocuğun oyun sırasında gözlemlenmesi gelişim ipuçları hakkında birçok bilgi vermektedir.

Portfolyo Yöntemi

Portfolyo; çocuğun başarılarını, ilerleme süreçlerini ve çabalarını gösteren ürünlerin bir araya getirilerek çocuğun değerlendirildiği bir alternatif değerlendirme yöntemidir. Portfolyo çocuk tarafından oluşturulmuş birçok ürünün bir araya getirilmesini, bu ürünler aracılığıyla çocuğun gelişiminin değerlendirilmesini ve ihtiyaçların belirlenmesinde sağlar.